

Lunds universitet
Kandidatuppsats i idé- och lärdoms historia
ILHK02
Handledare: Patrik Lundell
Vårterminen 2018

Den vardagliga liköppningen
Obduktion och liköppning i dagstidningarna under 1800-talets
två sista decennier

Petronella Rosenquist

Abstract

The Everyday Autopsy: Autopsy and Human Dissection in the Newspapers during the last two decades of the 19th century

Rosenquist, Petronella, History of Science and Ideas, June 2018, Lund University, Sweden.

This thesis describes and analyses conceptions of autopsy, human dissection and cremation expressed in Swedish newspapers, during the last two decades of the 19th century. The main purpose of the study is to compare previous research that has stated that there was a general reluctance to *all* forms of autopsy and human dissection during the time. This is done by analysing newspaper articles in a searchable digital database, with terms relating to autopsy and human dissection.

Attitudes that appear in the material are based on cultural values, scientific interests but also on social affiliation.

The findings show that it is hard to speak about a general dislike of autopsy and human dissection during the last two decades of the 19th century. The general belief expressed in the newspapers shows a neutral approach to autopsy and human dissection at this time.

Key words: Autopsy; human dissection; cremation; 19th century; Sweden.

Nyckelord: Obduktion; liköppning; medikolegal besiktning; autopsi; likbränning; 1800-tal; vetenskap; medier; allmänhet; klinisk obduktion; rättsmedicinsk obduktion; anatomisk dissektion; Sverige.

Innehållsförteckning

1. I anatomins tidevarv	4
1.1 Syfte och frågeställning	5
1.2 Forskningsöversikt	6
1.3 Källmaterial	10
1.4 Perspektiv och genomförande	11
1.5 Disposition	16
2.1 Termerna i dagstidningarna: en analys av deras användandegrad och funktion.	16
2.2 Obduktion och liköppning: vem uttryckte vad och varför?	21
2.2.1 Positiva föreställningar	21
2.2.2 Neutrala föreställningar	24
2.2.3 Negativa föreställningar	28
2.2.4 Den typiska samhällsklassen bakom föreställningarna	34
2.3 Slutdiskussion	35
3. Käll- och litteraturförteckning	39
Tryckta källor.....	39
Tidningsartiklar, <i>Svenska dagstidningar</i> , https://tidningar.kb.se/	39
Digitala källor.....	42
4. Bilagor – diagram som visar tidningarnas användande av de utvalda termerna i undersökningen	43

1. I anatomins tidevarv

Den mänskliga anatomins historia är på många sätt kantad av skam och dåligt rykte. Anatomins fader, Herofilos, var under 300-talet f.Kr. den första i världen att dissekera människokroppar. Det har ryktats att Herofilos gick så långt i sin vilja att bemästra vetenskapskonsten att han utförde dissektioner på levande fångar.¹

Under 1700- och 1800-talen kom anatomin i Storbritannien att ägna sig åt dissektioner av avlidna brottslingar. Vetenskapsgrenen sågs ofta som skamfull på grund av dess brist på värn och respekt för de döda.² Den engelska anatomikirurgen sir Astley Cooper berättigade dissektioner av lik under 1800-talet med att ”den som inte har opererat på de döda kommer att hacka sönder de levande”.³

Under 1800-talet var det möjligt att bevittna en offentlig obduktion i Sverige. Dessa ansågs av många som mycket fascinerande. En artikel i *Dagens Nyheter* år 1897 skildrar en läkares återberättande av första upplevelsen på obduktionsförrättningen:

Den döde bars in och lades på ett stort improviseradt bord. Han var i lifstiden korpral, med namnet Kask, och hade på resa från en marknad slagit sig i en milstolpe, berusad som han var, och, som man sade, aflidit af det slag han fått. Men som inga spår af detta slag, skulle Kask nu obduceras. [...]

När jag sprättade upp underlivet och af ovarsamhet kom att skära hål på en tarm, med den påföljd att jag fick hela samlingen af tarmgas midt i ansigtet, tänkte jag på gossarne i Upsala [...]. Sådan här lukt hade de aldrig känt.

Den vidriga stanken spred sig genast i det stora, men låga rummet. Protokollsförerskan höll näsduken för mun och näsa, från länsmannens tinningar bokstafligen strömmade svetten, och flera ”intresserade” bönder lemnade lokalen med en fart [...].⁴

Det fanns alltså flera personer närvarande vid obduktionen av korpral Kask. Även nyfikna bönder var tillåtna att vistas i den stora salen vid ortens tingshus för att bevittna den. Deras magar tålde dock inte stanken som kom med öppnandet av liket och de tvingades att lämna rummet. Den blivande läkaren som utförde obduktionen var glad att han hade följt rådet att inte äta sin frukost den dagen.

Under 1800-talet fanns det *tre* olika typer av obduktioner. Den som utfördes på korpral Kask var *en klinisk obduktion*. Syftet med denna var att fastställa dödsorsaken, men även att se hur kroppen hade förändrats vid sjukdom eller medicinering.⁵ Obduktionen av Kask kom

¹ Mary Roach, *Kroppens sällsamma liv efter döden: Likets kulturhistoria* (Nordstedts, Stockholm 2004), 38.

² Roach, 38.

³ Roach, 44.

⁴ ”Första gången på obduktionsförrättning”, *Dagens Nyheter*, 1897-03-12.

⁵ Eva Åhrén Snickare, *Döden, kroppen och moderniteten* (Carlssons, Stockholm 2002), 55–56.

även att användas i utbildningssyfte, då läkaren som utförde obduktionen var under utbildning. Utförandet av obduktionerna var en viktig del för den medicinska vetenskapen att nå kunskap om människokroppen.⁶

Den andra typen av obduktion som utfördes under 1800-talets slut kallades *anatomisk dissektion*. Denna hade bland annat syftet att utbilda blivande läkare.⁷ Det var inte alla som lämnades över till anatomin vid denna tidpunkt. De grupper som kom att obduceras i utbildningssyfte enligt lagstiftningen var brottslingar, fattiga och sinnessjuka.⁸

Den tredje typen av obduktion var den *rättsmedicinska obduktionen*. Denna syftade till att utröna en dödsorsak, samt att säkerställa bevis så att rättvisa kunde skipas.⁹

Under den senare delen av 1800-talet ökade utförandet av obduktioner i Sverige. Idéhistorikern Eva Åhrén Snickare skriver i sin avhandling *Döden, kroppen och moderniteten* att vetenskapen och den svenska allmänhetens föreställningar om den döda kroppen, inte var förenliga under 1800-talet. Vetenskapen såg den döda kroppen som samhällsnyttig, medan det hos folket fanns en utbredd motvilja mot liköppning.¹⁰ Åhrén Snickare skriver:

För anatomer och patologer under 1800-talet och det tidiga 1900-talet tycks det inte ha funnits någon tvekan om att deras verksamhet var nyttig för samhället och nödvändig för vetenskapens framåtskridande. Allmänhetens skepsis eller fruktan för ingrepp i den döda kroppen avfärdades som vidskeplighet, något man löjliggjorde, satte sig över eller bara inte tog notis om.¹¹

Åhrén Snickare menar alltså att det fanns en skepsis, eller som hon även skriver, en ren motvilja från allmänhetens sida gällande obduktion. I avhandlingen framkommer det å andra sidan att hon inte har funnit några diskussioner och konflikter mellan vetenskap och allmänheten i det material som hon har arbetat med.¹²

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna undersökning är att beskriva och analysera de föreställningar om obduktion och liköppning som uttrycktes i dagstidningarna under 1800-talets sista decennier.

Under den utvalda tidsperioden fanns det alltså tre olika typer av obduktioner med olika syften – kliniskt medicinska, vetenskapliga och rättsliga. Undersökningens syfte är även att

⁶ UR, "dödens historia", <http://urskola.se/Produkter/179430-En-rolig-historia-Dodens-historia>, hämtad: 2018-03-14.

⁷ Åhrén Snickare, 46.

⁸ Åhrén Snickare, 52.

⁹ Åhrén Snickare, 61f.

¹⁰ Åhrén Snickare, 45.

¹¹ Åhrén Snickare, 49.

¹² Åhrén Snickare, 50.

pröva tidigare forskning, vilken alltså hävdar att det fanns en ”utbredd folklig motvilja mot *alla* former av liköppning”.¹³

Frågor som ställs för undersökningen är:

- Vilka vanliga föreställningar om obduktion och liköppning uttrycktes i dagstidningarna under 1880-talets två sista decennier?
 - Är föreställningen positiv/neutral/negativ mot de olika typerna av obduktion och liköppning? Vad är motivet till föreställningen?
 - Vem uttryckte föreställningen?
 - Går det att koppla föreställningen till en samhällsklass?

1.2 Forskningsöversikt

Det finns tre forskningslägen som undersökningen förhåller sig till. Den första behandlar obduktioner ur ett historiskt perspektiv. I denna kategori är det framför allt den amerikanska journalisten Mary Roachs *Kroppens sällsamma liv efter döden: Likets kulturhistoria* som behandlas.

Det andra forskningsläget berör folkliga föreställningar om obduktion och liköppning. I denna behandlas idéhistorikern Eva Åhrén Snickares avhandling *Döden, kroppen och moderniteten*. Även ett äldre verk av folklivsforskaren Louise Hagberg kommer att användas. I *När döden gästar: Svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning* beskriver Hagberg föreställningar om döden i det svenska bondesamhället.

Det tredje forskningsläget berör relationen mellan vetenskapen, allmänheten och medier. I denna behandlas *Den mediala vetenskapen*, vilken består av tolv artiklar och en intervju. Redaktören till verket är idé- och lärdomshistorikern Anders Ekström.

I *Kroppens sällsamma liv efter döden: Likets kulturhistoria* skildrar Mary Roach synen på liket men även hur kroppen hanteras efter döden. I denna undersökning används verket främst för att skapa en bild av anatomin historia utifrån ett internationellt perspektiv, men även för dess syn på den allmänna föreställningen om anatomisk dissektion. Roach menar att det är få vetenskapsgrenar som har haft ett så dåligt rykte som den mänskliga anatomin. Till stor del beror det dåliga ryktet på den bristande respekt gentemot de döda som har funnits inom vetenskapsgrenen. Roach hävdar att anatomin i vår tid visar en betydligt större respekt för

¹³ Åhrén Snickare, 45. Min kursiv. Citatet fortsätter: ”[...]som kunde betraktas som ett vanhelgande av kroppen”. Min tolkning är att denna del av citatet är en förstärkning av den första delen.

liket, bland annat genom att tilltala den döda vid namn och önska liket att få ”vila i frid”, då vägarna skiljs åt.¹⁴

Hon skriver även att anatomerna kom att jämföras med bödlarna för allmänheten. Att bli dissekerad var även ett sorts straff. Den som stal en gris hamnade i snaran. Den som mördade en människa hamnade i snaran, för att senare även dissekeras. Det var alltså ett utökat straff på straffskalan att bli dissekerad. Det var dock inget nytt straff att likdelarna separerades från kroppen, avrättade fångar hade tidigare fått sina kroppsdelar upphängda i det offentliga rummet för att avskräcka allmänheten från att begå liknande brott.¹⁵

Under 1800-talet i Storbritannien var det endast avrättade mördare som lämnades över till anatomin. Detta resulterade i en brist på lik vilket fick de brittiska, men även de amerikanska anatomiskolorna som befann sig i en liknande situation, att dissekera det som fanns tillgängligt. Hon lyfter fram ett exempel där en av föräldrarna till en pojke hade sålt pojkens amputerade arm till anatomin. Det fanns även studenter som förde sina avlidna släktingar till dissektionsbordet innan dessa begravdes. Rädslan för att förlora studenter till anatomiskolan i Paris var stor. I Paris var tillgången på lik större än på många andra platser, då även fattiga lämnades över till anatomin där. Rädslan för att förlora studenter gjorde att anatomiskolorna tänjde på gränserna för vad som var lagligt, något de i vissa fall kom att straffas för.¹⁶

Roach skriver även om att anatomen William Harvey, mannen bakom upptäckten av blodomloppet, var en bidragande orsak till ogillandet av obduktioner. Harvey valde att dissekera sin syster och pappa för att få kunskap om människans anatomi. Harvey ville varken stjäla lik eller ge upp sitt vetenskapliga arbete och valde därför att dissekera sina familjemedlemmar.¹⁷ Tidpunkten för denna händelse är 1600-tal, och därför inte inom tidsperioden för undersökningen, men den indikerar att det fanns anatomer som var mycket hängivna sitt arbete och som var beredda att gå långt för att nå ny kunskap. Roach skriver hur vissa läkare valde att själv gräva upp lik. Andra hyrde någon för jobbet, vilket ledde till många arbetstillfällen i London under 1800-talet.¹⁸

Den bild av obduktioner som Roach presenterar i sitt verk skildrar en skamfylld vetenskapsgren. Vetenskapen själv ansåg sig behövas, men enligt Roach fanns det en allmän syn på denna som respektlös. I Storbritannien var det tydligt vilka som lämnades över till anatomin för dissektion, personer i samhället som inte förtjänade någon respekt själva – de

¹⁴ Roach, 33.

¹⁵ Roach, 39.

¹⁶ Roach, 39f.

¹⁷ Roach, 40.

¹⁸ Roach, 42.

avrättade mördarna. Samtidigt var vetenskapen beredd att bokstavligen gå över lik för att nå ny kunskap. Det som är viktigt att poängtera gällande Roachs framställning av obduktioner under 1800-talet, är att den behandlar *en* typ av obduktion – den anatomiska dissektionen. Roach beskriver alltså inte den kliniska obduktionen och inte heller den rättsmedicinska.

Eva Åhrén Snickare argumenterar för att det fanns skillnader på hur läkarprofessionen ställde sig till obduktioner jämfört med folket. Enligt henne fanns det en positiv inställning hos läkarprofessionen, medan folket besatt en motvilja mot obduktionerna. Hon menar dock att motviljan mot obduktion från folkets sida bestod i själva *liköppnandet*. Det ansågs vara en våldsam handling att skära i den dödes kropp. Hon skriver att religiösa föreställningar kan ha varit en anledning till detta motstånd, då skärandet i kroppen ansågs vara en kränkning av Gud.¹⁹ Åhrén Snickare menar även att det kan ha funnits skillnader mellan samhällsklasserna i fråga om hur man förhöll sig till obduktionerna. Att det finns en möjlighet att den som kom från en bildad klass lättare såg nyttan med obduktionerna än den obildade klassen.²⁰

Magiska föreställningar är en annan aspekt som Åhrén Snickare lyfter fram, ett lik som saknade en kroppsdel skulle aldrig få ro. Hon resonerar även kring att det fanns likheter mellan liköppnandet och djurslakten, och att det därför inte är konstigt att det fanns en motvilja mot en liknande dissektion av människan.²¹

Åhrén Snickares avhandling, *Döden kroppen och moderniteten*, redogör för obduktion och liköppning, samt likbränningen under den utvalda tidsperioden. Avhandlingen beskriver även ändringar i lagstiftningen och olika typer av obduktioner. Det material som Åhrén Snickare använder sig av för att söka föreställningar om obduktion och liköppning är fallbeskrivningar, läroböcker och vetenskapliga artiklar.

I *När döden gästar* skildrar Louise Hagberg hur det förindustriella samhället förhöll sig till frågor om döden, samt till ritualer som utövades för den döda och de efterlevande. Hagberg skriver att det under 1800-talet inte var ovanligt att folk vände sig till kyrkogårdarna för att stjäla ben från lik som sedan användes i trolldomssyfte. Det fanns en syn på människoben som bot mot det mesta. Särskilt verksamma var likdelar från självmördare och brottslingar. Hagberg skriver om hur lillfinger kunde användas i syfte att få en bra årgång öl. I dessa fall hängdes fingrarna över öltunnan.²²

¹⁹ Åhrén Snickare, 67.

²⁰ Åhrén Snickare, 65f.

²¹ Åhrén Snickare, 66–68.

²² Louise Hagberg, *När döden gästar: Svenska folkseder och svensk folketro i samband med död och begravning* (Ersatz, Stockholm 2016, första utg. 1937), 645f.

Hagberg ger alltså en bild av att likdelar användes för att förbättra för de levande. Bilden som hon skildrar är svår att tolka som allmän, men det är tydligt att det fanns en syn på likdelar som något verksamt.²³ Hagberg skriver inte om obduktion och liköppning, men hon berör hanteringen av den döda kroppen. Hon presenterar även en syn på den döda kroppen som användbar för de levande, något som kan kopplas till synen på liköppning ur flera perspektiv. Exempelvis så lämnades inte kroppen alltid hel i graven för kommande uppståndelse och inte heller skändades Gud för att man skar i liket. De religiösa aspekterna tycks alltså inte vara så starka i Hagbergs framställning. Hon ger även intrycket av att liket inte vanhelgas för att efterlevande brukar delar av det. Ett exempel på detta är hur en änka från Reslöv i Skåne önskat öppna graven till sin döde make. Syftet var att gräva upp makens skalle och låta deras sjuka son dricka ur denna för att bli botad från sjukdom. Detta verkställdes dock inte.²⁴

I *Den mediala vetenskapen* diskuterar idé- och lärdomshistorikern Anders Ekström sambanden mellan vetenskaperna, medierna och publikerna. Syftet med boken, som består av flertalet artiklar skrivna av olika forskare, är att behandla det ”ömsesidiga utbytet mellan vetenskaperna, medierna och publikerna”.²⁵ Detta sker utifrån ett historiskt perspektiv. En kritik som framförs i boken är mot det som kallas den ”linjära spridningsmodellen”. Modellen utgår från att överföringen mellan vetenskapen, medierna och publikerna sker linjärt, där forskningen levererar resultaten och medierna och publikerna intar en passiv roll.²⁶ Istället för att lägga fokus på publikens okunnighet har Ekström och medförfattarna till boken valt att fokusera på sambanden mellan de olika aktörerna.²⁷ Per Wisselgren, professor i sociologi, argumenterar i artikeln ”’Ett talrikt (företrädesvis kvinnligt) auditorium’: Maxim Kovalevsky och samhällsvetenskapens publik”, för att 1800-talspubliken påverkade samhällsvetenskapen i lika hög grad som samhällsvetenskapen påverkade publiken. Han utgår i sin analys från dagstidningarnas förmedlande av en rysk samhällsvetares föreläsning vid Stockholms högskola. Publiken som kom till föreläsningen var till största del kvinnlig, något som senare kom att uppmärksammas i dagstidningarna.²⁸ Det fanns en vilja hos de som bjöd in till föreläsningen att nå ut till en bredare publik, samt en önskan om att kunna påverka

²³ Hagberg, 646f.

²⁴ Hagberg, 647.

²⁵ Anders Ekström red., *Den mediala vetenskapen* (Nya Doxa, Nora 2004), 15.

²⁶ Ekström, 16.

²⁷ Ekström, 16 och 20.

²⁸ Per Wisselgren, ”’Ett talrikt (företrädesvis kvinnligt) auditorium’: Maxim Kovalevsky och samhällsvetenskapens publik”, i: Anders Ekström (red.), *Den mediala vetenskapen* (Nya Doxa, Nora 2004), 253–255.

politiskt. Genom det fria inträdet signalerades det å andra sidan att alla var välkomna. Trots att föreläsningssalen fylldes blev den ett misslyckande. Då större delen av publiken var kvinnor försvann möjligheten att påverka politiskt.²⁹ Wisselgren argumenterar alltså för att publiken påverkar vetenskapen genom att följa den eller inte. Bilden som Ekström och Wisselgren lyfter fram är möjlig att ansluta till i denna undersökning, för att få en inblick i hur publiken kom att diskutera det ämne som av många ansågs vara av mest intresse för vetenskapen.

1.3 Källmaterial

Det finns ett flertal källor att vända sig till för att skapa sig en bild av föreställningar om obduktion och liköppning under 1800-talets senare del. Ett exempel är medicinska artiklar och annat medicinskt material. Målningar och foto är en annan, och dagböcker och memoarer en tredje. Åhrén Snickare skriver även att lagstiftningen kan ge en bild av attityden till den döda kroppen, då lagen inte bara tar hänsyn till vetenskapens intresse utan även den allmänna opinionen.³⁰ Jag har för min undersökning valt att vända mig till dagstidningarna för att söka efter olika föreställningar om obduktion och liköppning vid denna tidpunkt. Den primära källan för denna undersökning är svenska dagstidningar från tidsperioden 1880–1899. Artiklar som använder sig av termerna *obduktion*, *liköppning*, *likbränning*, *medikolegal besiktning* och *autopsi* kommer att studeras. Syftet med undersökningen är att beskriva och analysera vanliga föreställningar om obduktion och liköppning som uttrycktes i dagstidningarna under 1800-talets sista decennier. Ett sätt att komma åt dessa föreställningar är att titta på *likbränningsfrågan* som uppkom i Sverige under 1880-talet, därför analyseras även källmaterial som behandlar denna fråga. Tidningsartiklarna läses i databasen *Svenska dagstidningar*, tidningar.kb.se.

Under 1800-talet kom dagstidningarna att få ett annat syfte än vad de tidigare hade haft. Med industrialiseringen skapades en ny samhällsform och genom urbaniseringen uppstod behovet av en annan typ av informationskanal. Fler hade möjlighet att läsa tidningarna då annonserna bidrog till en billigare tidning för läsaren.³¹ Det uppstod fler och fler tidningar. Pressen utökades i takt med befolkningstillväxten och ett massmedium var skapat.³²

²⁹ Wisselgren, 258–263.

³⁰ Åhrén Snickare, 50f.

³¹ Stig Hadenius och Lennart Weibull, *Massmedier: En bok om press, radio och TV*, åttonde upplagan (Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2005), 45f.

³² Eric Johannesson, "Med det nya på väg (1858–1880)", i: Karl Erik Gustavsson och Per Rydén (red.) *Den svenska pressens historia II: Åren då allting hände (1830–1897)* (Ekerlids förlag, Stockholm 2001), 142–143.

Idéhistorikern Bernt Skovdahl beskriver fyra källkritiska krav som man bör ta i anspråk då en källa ska värderas – *samtidskravet*, *kravet på oberoende*, *kravet på tendensfrihet* och *realitetskravet*.³³ Han skriver även att en idéhistoriker tenderar att använda varje källa som en kvarleva och därför inte är lika beroende av källkritiken, som exempelvis den politiska historieskrivningen.³⁴ Skovdahl menar att idéhistorikerns arbete går ut på att lyfta fram de idéer som uttrycks i en text, vare sig idéerna är trovärdiga eller inte. Han resonerar även kring att det egentligen inte finns någon mening med att bedriva källkritik mot en källa som används som en kvarleva, det finns dock alltid undantag.³⁵ Det material som är utvalt för denna undersökning kommer att användas som en kvarleva. Fokus för undersökningen är att studera olika föreställningar som har uttryckts i materialet, men att inte bedriva källkritik mot det utvalda materialet vore fel. Den främsta källkritiken bör dock bedrivas mot urvalet som har skett då materialet har lagts in i databasen. Detta diskuteras vidare i nästa avsnitt.

1.4 Perspektiv och genomförande

Undersökningen sker utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv. Avsikten är alltså att beskriva och analysera vanliga föreställningar om obduktion och liköppning som uttrycktes i dagstidningarna under 1800-talets sista decennier. En hypotes är att allmänhetens föreställningar om obduktion och liköppning inte var så skild från vetenskapens. Precis som historikern Carlo Ginzburg argumenterade för att de sociala skikten i den italienska 1500-talsbyn inte var isolerade, menar jag att allmänheten och vetenskapen influeras av varandra. De ämnen som var aktuella i dagstidningarna var aktuella för både allmänheten och för vetenskapen. Dagstidningarna var en av länkarna som förde dem samman.

Historikern Ludmilla Jordanova anser att historikerns viktigaste färdighet är att kunna formulera ett historiskt problem. Detta kan göras genom att lägga ett pussel, följa en gåta, eller titta på något som avviker från det normala. Det kan även göras genom att utgå från en hypotes.³⁶ Så är alltså fallet i denna undersökningen.

Det finns en del termer i undersökningen som måste förklaras. Åhrén Snickare beskriver *tre* olika typer av obduktioner som utfördes under 1800-talet – *klinisk obduktion*, *anatomisk dissektion* och *rättsmedicinsk obduktion*. Hon menar att det fanns skillnader gällande

³³ Bernt Skovdahl, "Idéhistoria och källkritik", i: Lennart Olausson (red.) *Idéhistoriens egenheter: Teori- och metodproblem inom idéhistoria* (Symposion, Stockholm/Stehag 1994), 37.

³⁴ Skovdahl, 36.

³⁵ Skovdahl, 36f.

³⁶ Ludmilla Jordanova, *History in practice* (Hodder Arnold, London 2006), 152.

regleringen av de olika typerna av obduktion. Minst reglerade var de kliniska och mest reglerade var de rättsmedicinska.³⁷

Den *kliniska obduktionens* syfte var att utröna en dödsorsak, samt att studera hur en sjukdom eller medicinering hade påverkat kroppen. Genom att studera organen var det möjligt att se hur dessa hade förändrats på grund av sjukdom eller skada. Åhrén Snickare menar att den kliniska obduktionen liknar den anatomiska dissektionen.³⁸ Hon hävdar att det därför inte är konstigt att det fanns en allmän motvilja mot denna typ av obduktion från folkets sida. Men hon menar också att det inte är lätt att komma åt de konflikter som uppstod mellan vetenskapen och folket. Ofta är det bara något som nämns i en parantes i det material som hon har arbetat med. I ett fall från 1894 kan hon se att en läkare har gått anhöriga till mötes genom att bara öppna *delar* av kroppen.³⁹

Den *anatomiska dissektionen* hade som syfte att utbilda läkare. Under handledning av professorer fick läkarstudenterna utföra dissektionerna. Ibland användes bara enstaka kroppsdelar, andra gånger hela kroppar. Den anatomiska dissektionen behövdes både i utbildningssyfte och forskningssyfte. Åhrén Snickare skriver att denna typ av obduktion kom att bemötas med en kluvenhet från folket. Å ena sidan behövdes det lik för att dissekera i medicinskt syfte, men å andra sidan var det få som önskade sina anhöriga denna form av behandling. Av denna anledning var det enligt lagstiftningen brottslingar, sinnessjuka och fattiga som lämnades över till anatomin.⁴⁰

Den *rättsmedicinska obduktionen* hade ett annat syfte än de två tidigare nämnda obduktionerna. Det främsta syftet var att skipa rättvisa. Den rättsmedicinska obduktionen kom att förändras med den nya författningen år 1886. Två nya stadgor tillkom med denna. Den första stadgan behandlade regler för hur liköppningen skulle gå till rent praktiskt, rättsligt och byråkratiskt. Denna stadga kom även att dela upp den rättsmedicinska obduktionen i två delar. Undersökningen skulle nu bestå av en yttre besiktning och en liköppning.⁴¹ Den andra stadgan beskrev hur obduktionen skulle gå till mer detaljerat, det vill säga vilka instrument som skulle användas och hur läkaren skulle lägga snittet. Reglerna för undersökningen sattes upp av Medicinalstyrelsen och var väldigt detaljerade. Åhrén Snickare menar att den rättsmedicinska obduktionen sticker ut i jämförelse med den kliniska obduktionen och den anatomiska dissektionen. Dessa hade inga regelverk att förhålla sig till gällande utförandet av

³⁷ Åhrén Snickare, 63f.

³⁸ Åhrén Snickare, 55f.

³⁹ Åhrén Snickare, 58f.

⁴⁰ Åhrén Snickare, 46–52.

⁴¹ Åhrén Snickare, 63.

obduktionen. Hon menar att denna skillnad beror på att den rättsmedicinska obduktionen behövde svara inför fler än sina egna inomvetenskapliga utövare. Den rättsmedicinska obduktionen skulle vara förståelig även för medicinskt okunniga.⁴² Åhrén Snickare anser att den rättsmedicinska obduktion borde ha varit mer accepterad än de andra typerna av obduktion vid tidsperioden, då den var kopplad till rättvisan. Hon presenterar dock ett undantagsfall vilket diskuteras nedan (s. 34).⁴³

De olika typerna av obduktioner flyter samman i vissa avseenden. Obduktionen av korpral Kasks lik som presenterades i inledningen är ett exempel på detta. Obduktionen användes både för att utröna en dödsorsak, vilket gör den möjlig att koppla både till den kliniska obduktionen och den rättsmedicinska obduktionen beroende på hur dödsfallet gick till. Obduktionen syftade även till att utbilda läkaren som utförde den, vilket gör den möjlig att koppla till den anatomiska dissektionen. Fallet är ett exempel på att gränsdragningen inte är självklar gällande de olika typerna av obduktion som utfördes under denna tidpunkt, något som kommer att påverka analysen av materialet i denna undersökning.

De termer som följs i källmaterialet är alltså *obduktion*, *liköppning*, *medikolegal besiktning*, *autopsi* och *likbränning*. Dessa termer användes under 1800-talets två sista decennier. De olika typerna av obduktion som Åhrén Snickare beskriver är inga termer som används i dagstidningarna i någon större utsträckning, klinisk obduktion används inte alls. Men deras innebörder går till stor del att koppla samman med de utvalda termerna.

Obduktion är en undersökning av ett lik som innefattar flertalet moment, varav *ett* av dessa är själva liköppningen. Åhrén Snickare hävdar att det var själva liköppningen som folket var emot.⁴⁴

Medikolegal besiktning är en term som används i källmaterialet. Enligt medicinsk ordbok är ”mediko-legal” detsamma som rättsmedicinsk.⁴⁵ Det är alltså en nutida definition, men en liknande innebörd går att spåra i dagstidningarna. Samma ordbok definierar termen *autopsi* som en ”undersökning av organ efter döden”.⁴⁶ Även denna definition är alltså en nutida sådan.

⁴² Åhrén Snickare, 64.

⁴³ Åhrén Snickare, 64.

⁴⁴ Åhrén Snickare, 67.

⁴⁵ Medicinsk ordbok, ”mediko-legal”, <http://medicinskordbok.se/component/content/article/9-b/54675-mediko-legal>, hämtad: 2018-04-27.

⁴⁶ Medicinsk ordbok, ”autopsi”, <http://medicinskordbok.se/component/content/article/9-b/50841-autopsi>, hämtad: 2018-04-30.

Likbränning är detsamma som kremering av den döda kroppen. Kremering är ingen term som användes i dagstidningarna. Första gången det nämns är år 1947.⁴⁷ Likbränningen infördes under slutet av 1800-talet och kom att bli en stor fråga i dagstidningarna. Det första krematoriet byggdes i Stockholm år 1887.⁴⁸

Två termer som visar sig i materialet vid var sitt tillfälle är *patologisk anatomisk liköppning/obduktion* och *likbesiktning*. Den termen första går att koppla till det som benämns som klinisk obduktion i denna undersökning, då syftet är detsamma för dem båda. Likbesiktning används vid tillfället som en synonym till termen autopsy.

Klassificering av personernas socialgruppstillhörighet i undersökningen bygger på rättshistorikern Jan Sundin *För Gud, staten och folket*. Denna behandlar en tidsperiod från 1600-talet fram till mitten på 1800-talet. Klassificeringen av social status är därför inte helt enligt med tidsperioden för undersökningen.

Enligt lagstiftningen var det under 1800-talets sista decennier brottslingar, fattiga och sinnessjuka som lämnades över till anatomin.⁴⁹ Definitionen av fattigdom är inte helt tydlig. Sundin menar att en av orsakerna till diskrimineringen på landsbygden var bristen på markägande.⁵⁰ Gränsen för fattigdom skulle därför kunna dras vid det som Sundin klassificerar som de lägsta grupperna i samhället – drängar, pigor och obesuttna med deklasserade titlar.⁵¹ Men det är även möjligt att dra gränsen för fattigdom vid ett uteslutande från etablissemangen. Åhrén Snickare skriver att anatomin i Stockholm år 1889 hade rätt att få lik från fångar och fattighjon. Här dras det alltså en tydlig gräns vid fattighjon. Men hon hävdar även att personer som inte hade möjlighet att bekosta sin begravning lämnades över till anatomin i vissa fall. En annan grupp som kunde lämnas till anatomin var de oäkta barnen, om inget motstånd från anhöriga stöttes på gällande detta. Det framkommer alltså att lagstiftningen inte alltid följdes.⁵² Gränsen för fattigdom är dock inte avgörande för denna undersökning. I de fall som har lyfts fram här, då personer har lämnats över till anatomin, har det rört sig om brottslingar – mördare och självmördare. Samhällsklassen har då ingen betydelse.

Undersökningen är till största del kvalitativ, där hermeneutisk analysmetod används för att studera i vilka sammanhang och med vilket syfte som de utvalda termerna användes. Statistik

⁴⁷ Svenska dagstidningar, ”kremering”, <https://tidningar.kb.se/?q=kremering>, hämtad: 2018-05-21.

⁴⁸ Åhrén Snickare, 221.

⁴⁹ Åhrén Snickare, 52.

⁵⁰ Jan Sundin, *För Gud, staten och folket: Brotts och rättskipning i Sverige 1600-1840* (A.-B. Nordiska Bokhandels Förlag, Stockholm 1992), 28.

⁵¹ Sundin, 28.

⁵² Åhrén Snickare, s 52.

gällande dagstidningarnas användande av termerna presenteras med diagram, vilket ger en bild av i vilken utsträckning dessa har använts, samt under vilka år de användes. Diagrammen är skapade för undersökningen, men bygger på siffror som är hämtade från databasen *Svenska dagstidningar*, tidningar.kb.se.

Som tidigare har beskrivits är det viktigt att vara medveten om att det har skett ett urval då materialet har lagts in i databasen. Det har även gjorts val då materialet har organiserats i databasen. Detta är något som påverkar de siffror som jag har tagit del av. De årtal, händelser och tidningsartiklar som har valts ut för undersökningen bygger på vad som finns tillgängligt i databasen i skrivandets stund. Johan Jarlbrink, medie- och kommunikationsvetare, skriver i artikeln ”Telegrafan på distans: Ett digitalt metodexperiment”, vilka problem som kan uppstå vid digitalisering av tidningsartiklar. För att en tidningsartikel ska vara sökbar i databasen skannas den in och kodas. Jarlbrink menar att det finns en risk för att äldre tidningsartiklar feltolkas av OCR-tekniken. Risken är även att vissa tidningsartiklar inte läses in för att OCR-tekniken har förvrängt orden i texten. Jarlbrink diskuterar att det som kallas överföring av materialet från pappersform till digitalform, istället borde kallas översättning eller omvandling.⁵³ Detta synsätt ställer högre krav på källkritiken som bör bedrivas mot denna typ av material.

Genom att söka i databasen *Svenska dagstidningar* är det möjligt att få fram vilka tidningar som har använt de utvalda termerna. För att materialet ska vara tillgängligt utanför Lunds universitetsbibliotek krävs det att materialet är äldre än 115 år, vilket är fallet i denna undersökning. Detta innebär att materialet för undersökningen är tillgängligt online.

Vid en avgränsning till de två sista decennierna av 1800-talet visar det sig att det är 5924 artiklar som har använt sig av termen obduktion.⁵⁴ Under samma tidsperiod har 851 artiklar använt termen liköppning⁵⁵, och 2620 artiklar använde sig av termen likbränning.⁵⁶ Den stora mängden artiklar gör det till en omöjlighet att gå igenom allt material för en undersökning av denna storlek. I vissa fall är det ett tjugotal tidningar som beskriver samma händelse på liknande sätt. Artikeln som då har valts ut är ett stickprov.

⁵³ Johan Jarlbrink, ”Telegrafan på distans: Ett digitalt metodexperiment”, *Scandia*, nr 1, 2018. NE, ”OCR”, ”OCR utnyttjas för konvertering av tryckt eller skriven text på papper till digitalt format genom att texten skannas och analyseras av ett OCR-program på datorn”, hämtad: 2018-04-16.

⁵⁴ Svenska dagstidningar, ”obduktion”, <https://tidningar.kb.se/?q=obduktion&from=1880-01-01&to=1899-12-31>, hämtad: 2018-03-28.

⁵⁵ Svenska dagstidningar, ”liköppning”, <https://tidningar.kb.se/?q=lik%C3%B6ppning&from=1880-01-01&to=1899-12-31>, hämtad: 2018-03-28.

⁵⁶ Svenska dagstidningar, ”likbränning”, <https://tidningar.kb.se/?q=likbr%C3%A4nning&from=1880-01-01&to=1899-12-31>, hämtad: 2018-04-17.

En stor mängd artiklar har lästs för att få kännedom om materialet. Utifrån dessa har exempel som är givande för undersökningens perspektiv lyfts fram och analyserats mer djupgående. Det är svårt att göra avgränsningar av källmaterialet och enbart titta på ett utvalt antal tidningar. Det finns då en stor risk att det material som har valts ut inte visar några, eller visar få föreställningar gällande obduktion och liköppning. Avsikten med undersökningen är inte att följa enskilda tidningar och se hur dessa har förhållit sig till obduktion och liköppning. Genom att göra stickprov under den utvalda tidsperioden är det möjligt att ta del av fler föreställningar från ett större område och från fler dagstidningar.

Analytiska kategorier för undersökningen är positiva/neutrala/negativa föreställningar som har uttryckts i materialet gällande obduktion och liköppning, vilken obduktion som föreställningen gäller, samhällsklass som föreställningen går att koppla till och hur tidningsartikeln förmedlar föreställningen.

1.5 Disposition

Avsnittet ”Termerna i dagstidningarna: en analys av deras användandegrad och funktion” är till stor del en kvantitativ analys av användandet av termerna i dagstidningarna. Men avsnittet har även för avsikt att klargöra vilken innebörd termerna hade.

I det andra avsnittet i undersökningen ”Obduktion och liköppning: vem uttryckte vad och varför?”, studeras vilken typ av föreställning som uttrycks, samt vilken obduktion som föreställningen gäller. Men analysen syftar även till att koppla en samhällsklass till föreställningen och klargöra om det fanns en typisk samhällsklass i materialet.

2.1 Termerna i dagstidningarna: en analys av deras användandegrad och funktion

Termerna som har valts ut för denna undersökning är *obduktion*, *liköppning*, *medikolegal besiktning*, *autopsi* och *likbränning*. Nedanstående diagram visar i vilken utsträckning de utvalda termerna användes i de svenska dagstidningarna under 1800-talets sista decennier.

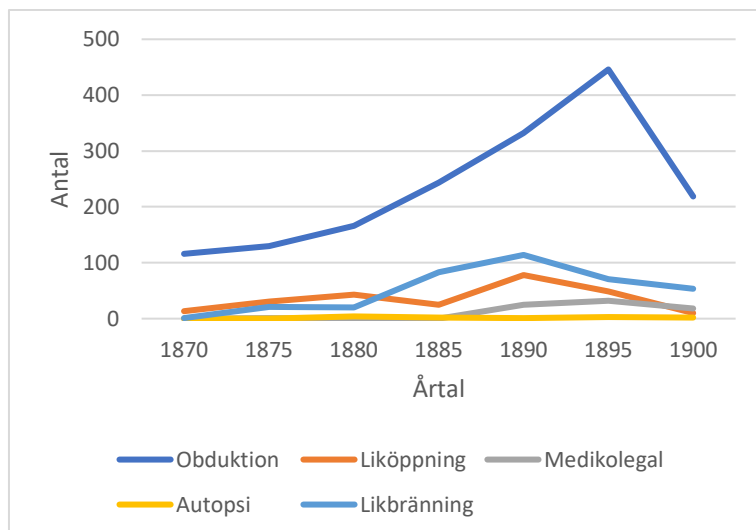

Diagram 1. Användandet av termerna i dagstidningarna från år 1870 till år 1900. (Svenska dagstidningar, www.tidningar.kb.se).

Som diagram 1 visar sker det en ökad användning av de utvalda termerna under tidsperioden. Autopsi var en term som inte användes i någon större utsträckning i dagstidningarna. År 1892, då det användes som mest, omnämns det 14 gånger. Diagram 1 ger därför ingen tydlig bild av dess förändring under den utvalda tidsperioden. Detta visar sig tydligare i diagram 8 och 9 på sidan 43.

Åhrén Snickare skriver att den vanligaste termen för att beskriva den kliniska obduktionen vid tidpunkten var likköppning.⁵⁷ Detta stämmer inte riktigt överens med vad som visar sig i dagstidningarna. Som diagram 1 visar är det termen obduktion som användes i störst utsträckning av alla termerna. I de fall som den kliniska obduktionen beskrivs användes både termerna obduktion och likköppning i lika stor utsträckning.

Första gången som termen obduktion användes i dagstidningarna var år 1834.⁵⁸ Termen kom sedan att öka rejält i dagstidningarna under 1800-talets senare del. Termen obduktion användes inte enbart i samband med den mänskliga obduktionen. I september 1886 beskrivs det i *Söderhamns tidning* vad som sades på länets hästförsäkringsbolags årsstämma:

Dör häst och kan ej dödsorsaken på annat sätt tydligen utrönas, eger komitén, om den så finner lämpligt, tillkalla veterinär, hvilken, om han ej på annat sätt kan ange dödsorsaken, verkställer obduktion av det döda djuret.⁵⁹

⁵⁷ Åhrén Snickare, 55.

⁵⁸ Svenska dagstidningar, ”obduktion”, <https://tidningar.kb.se/?q=obduktion&from=1800-12-27&to=1901-01-03>, hämtad: 2018-05-02.

⁵⁹ G. P., ”Länets hästförsäkringsbolag”, *Söderhamns tidning*, 1886-09-20.

Försäkringsbolaget använder sig alltså av termen obduktion när det beskrivs vilken undersökning det döda djuret ska genomgå för att utröna dödsorsaken. En annan artikel i *Söderhamns tidning* i november år 1888 beskriver hur kattpesten härjar. Innan obduktionerna av katterna var utförda hade man anat att de hade förgiftats.⁶⁰ Det finns alltså flertalet artiklar under denna tidsperiod som beskriver obduktionen av olika djur. Till största delen är det dock obduktion av människor som artiklarna skriver om.

Enligt diagram 1 så sker det en markant ökning av termen obduktion under slutet av 1880-talet och den första delen av 1890-talet, för att sedan minska igen. Siffrorna under 1890-talets första del indikerar att något specifikt har hänt under dessa år.

Även termen liköppning användes som mest i dagstidningarna under 1890-talet. Diagram 4 på sidan 41 visar att det skedde en ökad användning av termen under 1880-talets början. Under slutet av 1800-talet användes termen mer sällan i dagstidningarna. Det är inte lika tydligt att denna term användes mer frekvent under ett specifikt år. De år som det användes som mest var 1886, 1890 och 1893 som diagram 5 på sidan 41 visar.

Precis som de andra termerna i undersökningen ökar användandet av medikolegal besiktning i dagstidningarna under 1890-talet. Till skillnad från de andra termerna används medikolegal besiktning endast ett fåtal gånger i dagstidningarna under 1870- och 1880-talen. Ökningen blir därför än mer tydlig för denna. Som mest används termen under åren 1891 och 1895, vilket diagram 7 på sidan 42 visar.

Som tidigare har beskrivits var autopsi en term som inte användes i någon större utsträckning i dagstidningarna under den utvalda tidsperioden. Från 1880 till 1900 användes det 66 gånger i dagstidningarna.⁶¹ Detta går att jämföra med termen obduktion som användes 6339 gånger.⁶² Det skedde dock en ökad användning av även denna term under den utvalda tidsperioden. Flera artiklar som använder sig av autopsi har kopplingar till utlandet. Artiklarna skildrar händelser från bland annat Frankrike och England. *Dagens Nyheter* skriver i oktober år 1896 om hur en kvinna i Frankrike blivit frisläppt efter sju års fängelse. I artikeln går det att läsa om hur det har utförts en ”autopsi i ett af offrens inelfvor”.⁶³ År 1880 skriver flera tidningar om hur utländska svampkännare borde bestämma arter med hjälp av en autopsi. Termen har i dessa artiklar alltså ingen koppling till den mänskliga obduktionen, men den har

⁶⁰ ”Kattpest”, *Söderhamns tidning*, 1888-11-26.

⁶¹ Svenska dagstidningar, ”autopsi”, <https://tidningar.kb.se/?q=autopsi&from=1880-01-01&to=1900-12-31>, hämtad: 2018-05-16.

⁶² Svenska dagstidningar, ”obduktion”, <https://tidningar.kb.se/?q=obduktion&from=1880-01-01&to=1900-12-31>, hämtad: 2018-05-16.

⁶³ ”Frikänd efter sju års fängelse”, *Dagens Nyheter*, 1896-10-30.

en koppling till utlandet.⁶⁴ En definition av begreppet autopsi som visar sig i materialet är via en artikel som skildrar riskerna med att begravas skendöd. Artikeln beskriver hur en engelsk författare har undersökt detta fenomen. Artikelförfattaren menar att risken för att bli begravd skendöd i Sverige är mycket liten och att fenomenet är mindre vanligt i Sverige än på andra ställen. Anledningen till detta är att det finns bestämmelser för hur länge ett lik ska ligga innan det begravs, samt att det ska ske en ”af läkare anställd autopsi (likbesiktning) af den döde”.⁶⁵ Autopsi förklaras alltså inom parentes i artikeln. Hur vanlig var då termen i det svenska allmänna språket? Termens kopplingarna till utlandet gör det möjligt att ana att det var ett ord som följde med översättningen till svenska.

Som tidigare har förklarats är *ett* sätt att komma åt föreställningar om obduktion och liköppning att studera likbränningsfrågan som uppkom i Sverige under 1880-talet. Åhrén Snickare skriver om likbränningarna i sin avhandling. Hon menar att det var många som ställde sig positiva till kremeringen, i varje fall de som var radikala och ansågs moderna i sin tid, men även att det fanns ett motstånd till likbränningens införande.⁶⁶ Detta är något som även dagstidningarna bekräftar då de talar om *likbränningsfrågan*.

Precis som de andra termerna för undersökningen sker det en ökad användning av termen likbränning under den senare delen av 1880-talet och den första delen av 1890-talet. Även denna term minskade under 1800-talets slut. Mest frekvent diskuterades likbränningen år 1891, som diagram 11 på sidan 44 visar. Flera av artiklarna under detta år förmedlar information från Likbränningsföreningen. Ett exempel på detta är att föreningen informerade om var intresse för likbränning skulle anmälas.⁶⁷

Det var inte bara i Sverige som likbränningen var en aktuell fråga under 1880-talet. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* är en av tidningarna som använder termen likbränning flest gånger.⁶⁸ I en artikel från september år 1883 beskrivs det hur likbränningen är på dagordningen även i Danmark, och att den danska kulturministern talar om en stämning nere i Europa som är allmänt emot likbränningens införande. Den danska kulturministern menade att Danmark inte behövde utmärka sig i denna fråga, det skulle kunna ”ställa Danmark i ett mindre behagligt ljus och bidra till en mindre gynsam dom om vårt folk och

⁶⁴ ”Internationellt svampkännaremöte”, *Aftonbladet*, 1880-03-05.

⁶⁵ ”Om skendöd”, *Arbetet*, 1897-01-22.

⁶⁶ Åhrén Snickare, 215.

⁶⁷ ”Anmälan om likbränning”, *Karlskrona Weckoblad*, 1891-03-03.

⁶⁸ Svenska dagstidningar, ”likbränning”, <https://tidningar.kb.se/?q=likbr%C3%A4nning&from=1880-08-24&to=1901-01-10>, hämtad: 2018-05-14.

våra förhållanden, om vi i en sak af detta slag ville gå framför de större kulturfolken i Europa”.⁶⁹

Artikeln förmedlar alltså att likbränningsfrågan inte skapade någon god stämning nere i Europa, men även att Danmark inte skulle vara ledande i likbränningsens införande med risk för att stöta sig med ledande kulturnationer. Vad allmänheten i Danmark egentligen tyckte i frågan framgår inte av denna artikel, men vad som är tydligt är att det fanns fler än en faktor som kom att påverka vilken ställning som man tog i frågan.

I maj år 1884 skriver *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* åter igen om likbränningsfrågan i ett annat land. Denna gång skildras likbränningsfrågan i det engelska parlamentet. För-sidan i debatten menade att likbränningen var bra ur sanitära skäl, medan emot-sidan ansåg att likbränning stred emot civiliserade människors känslor och tankesätt. Liken skulle inte behandlas på detta vis.⁷⁰ Artikeln ger alltså en bild av att det engelska folket inte var enigt med vetenskapen gällande behandlingen av dem döda.

En annan aspekt som lyfts fram i diskussionen gällande likbränningarna var den religiösa. I oktober år 1887 skriver *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* om hur den svenska likbränningsföreningen vunnit fler och fler anhängare. Enligt artikeln var det få människor som ansåg att det var hemskt ur ett religiöst perspektiv att förvandla kroppen till aska. Annat hade det varit fem år tidigare då likbränningsföreningen grundades. Många hade då ansett att likbränningen var fel ur ett religiöst perspektiv.⁷¹ Åhrén Snickare skriver att det var ovanligt att välja kremering under 1880-talet. De som valde kremering tillhörde de radikala och liberala, vilka var kritiska mot den religiösa ortodoxin.⁷² Artikelförfattaren hävdar å andra sidan att det inte var de religiösa aspekterna som gjorde att kremeringen valdes bort.

Likbränningsföreningen ansökte 1888 om officiell likbränning i Sverige. Denna bemöttes genom ett utlåtande från Uppsala domkapitel. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* skriver i februari år 1888 om deras utlåtande. I detta resonerar de om ”att likbränning måtte förbjudas, intill dess det i lagstiftningsväg hinner avgöras, om och på hvilka vilkor vårt lands stat och kyrka vilja tillåta likbränning”.⁷³ Det framkommer även i artikeln att en av professorerna kommer att ge ett eget utlåtande. Det rådde alltså oenighet inom den teologiska sfären huruvida likbränningen stred mot kyrkan eller inte. I februari år 1888 skriver *Söderhamns tidning* om hur ”den lärde och skarpsinnige teologen, professor Myrberg” ställer

⁶⁹ ”Likbränningsfrågan i Danmark”, *Göteborgs Handels- Och Sjöfartstidning*, 1883-09-26.

⁷⁰ ”Likbränningsfrågan i det engelska parlamentet”, *Göteborgs Handels- Och Sjöfartstidning*, 1884-05-07.

⁷¹ ”Stockholmslif”, *Göteborgs Handels- Och Sjöfartstidning*, 1887-10-24.

⁷² Åhrén Snickare, 219.

⁷³ ”Likbränningsfrågan”, *Göteborgs Handels- Och Sjöfartstidning*, 1888-02-06.

likbränningen i relation till lagstiftningen och Bibeln. Artikelförfattaren hyser uppenbar tilltro till Myrberg då han presenteras som lärd och skarpsinnig. Myrberg håller *inte* med sina kollegor vid Uppsala domkapitel, utan väljer att göra ett eget utlåtande. I detta utlåtande resonerar Myrberg om att likbränningen inte strider mot lagstiftningen. Han menar även att jordande beskrivs i kyrkolagen, men att det då denna infördes inte var tal om något annat begravningssätt, än just jordande. Han resonerar även om att resultatet i slutändan blir detsamma då liket även förbränns i jorden, om än med en långsammare process. Myrberg argumenterar för att det lik som förbränns med en långsammare process, varken mer eller mindre ”besitter förmågan att framgå ur grafven”, än det lik som utsätts för en snabbare bränningsprocess.⁷⁴ Enligt professor Myrberg behöver alltså inte liket vara helt då det blir begravt, det kommer ändå inte att resa sig ur graven.

Söderhamns tidning och *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* var speciellt aktiva i likbränningsfrågan. De artiklar som har lyfts fram i undersökningen använder sig inte av termerna obduktion och liköppning, men de ger en bild av föreställningen om liket utifrån ett religiöst perspektiv. De skildrar även föreställningar om den döda kroppen ur ett internationellt perspektiv, samt vilka diskussioner en ny hantering av den döda kroppen kunde medföra. Ur det religiösa perspektivet är det tydligt att det rådde delade meningar om huruvida brännandet av liket stred mot vad kyrkan Bibeln säger, som i fallet med professor Myrberg och hans domkapitelkollegor.

2.2 Obduktion och liköppning: vem uttryckte vad och varför?

2.2.1 Positiva föreställningar

I november år 1899 skildrar *Jämtlandsposten* en händelse om en grundläggeriarbetare⁷⁵ från Runmarö i Stockholms skärgård, vars son dött under oklara omständigheter. Pappan till det sju månader gamla barnet tog med sig sin avlidna son till Stockholm för att begrava honom där. Detta tilläts inte av pastorsexpeditionen då det saknades ett dödsattest. Pappan begav sig då till polisen med sin döda son, med en önskan om att få liket fört till bårhuset. Polisen meddelade pappan att han borde gå till kronolänsmannen. Därifrån gick han vidare med den avlidna sonen till bårhuset, som informerade honom om att han var tvungen att vända sig till

⁷⁴ ”I likbränningsfrågan”, *Söderhamns tidning*, 1888-02-11.

⁷⁵ SAOB, ”grundläggeriarbetare”, ”person (entreprenör) som åtager sig o. låter utföra grundläggningsarbetet vid en husbyggnad o. d. *TT* 1887”, https://www.saob.se/artikel/?seek=grundl%C3%A4ggeriarbetare&pz=2#U_G889_176578, hämtad: 2018-04-16.

provinsialläkaren⁷⁶ för att få ett godkännande till obduktion. Liket fick han lämna kvar på bårhuset i väntan på obduktionens verkställande. Pappan var tydlig med att han kunde bekosta obduktionen själv för att få ett dödsattest.⁷⁷

Artikeln visar att ett fastställande av en dödsorsak var nödvändig för att få bli begravd. Om dödsorsaken var oklar skulle fastställandet ske genom en obduktion. Artikeln skildrar en pappa som inte var emot att en obduktion av liket skulle göras, han var villig att bekosta den själv. Pappan var en arbetare, vilket innebar en man ur det lägre samhällsskiktet.⁷⁸ Detta var en grupp som, enligt Åhrén Snickare, skulle kunna vara emot obduktionerna på grund av lägre utbildningsnivå. Obduktionen som skulle genomföras av liket var sannolikt en klinisk obduktion. Hade det rört sig om en rättsmedicinsk obduktion hade den varit begärd av polisen. Inte heller var det tal om att en anatomisk dissektion skulle utföras då pojken inte tillhörde den samhällsklass som lämnades över till anatomin.

En händelse från år 1890, som beskrivs i flertalet tidningar, är när en pojke på sex månader från Gävle avlider efter att ha fått i sig ärg från en mässingleksak. Artikeln i *Jämtlandsposten* ger en saklig beskrivning av händelsen. Obduktionen var troligtvis en klinisk obduktion då dödsorsaken sannolikt var oklar och ingenting i artikeln tyder på att rättsmedicinen är inkopplad. Det framkommer inte om anhöriga till pojken efterfrågade en obduktion eller motsatte sig en. Artikeln avslutas med att ”den sorgliga tilldragelsen innebär varning för andra”.⁷⁹ Obduktionen som utfördes på den lilla pojken kom alltså att få en större betydelse. Den blev samhällsnyttig då händelsen fungerade som en upplysning till allmänheten.

Malmö allehanda skriver i februari år 1890 om hur en arbetare vid hattfabriken i Halmstad förlorat sin 12-åriga dotter i vad som visade sig vara en kronisk inflammation i bukhinnan. I detta fall var det pappan till flickan som begärde en liköppning. Pappan hade flera gånger försökt att få en läkare att undersöka dottern, men utan resultat. Artikelrubriken lyder: ”En ny läkarskandal”.⁸⁰ Sannolikt har det faktum att arbetaren inte fått läkarvård till sin dotter påverkat hans vilja att få flickan obducerad. Kanske skulle fallet drivas vidare om det visade sig att läkarens uteblivande varit orsak till dotterns dödsfall. Pappan efterfrågade alltså en obduktion och besatt därför inte någon uppenbar motvilja mot denna. Snarare var pappan medveten om att obduktionen var ett verktyg som kunde användas för att ställa vetenskapen

⁷⁶ Ne, ”provinsialläkare”, ”läkare anställd och avlönad av staten för att ha hand om hälso- och sjukvården på landsbygden”, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/provinsiall%C3%A4kare>, hämtad: 2018-03-28.

⁷⁷ ”Ett barnlik, som ej får griftas”, *Jämtlandsposten*, 1899-11-17.

⁷⁸ Sundin, 27f.

⁷⁹ ”Lifsfarliga leksaker”, *Jämtlandsposten*, 1890-02-10.

⁸⁰ ”En ny läkarskandal”, *Malmö Allehanda*, 1890-02-11.

till svars. Pappan var en arbetare och därmed inte av den högre samhällsklassen.⁸¹

Obduktionen som skulle utföras av dottern var sannolikt en klinisk obduktion. I detta fallet är det tydligt att det inte är vetenskapen som avgör vem som ska obduceras. Även allmänheten kom att spela en roll i frågorna om obduktion. Wisselgren menade att publiken formade samhällsvetenskapen i samma utsträckning som det motsatta.⁸² Detta fall visar att det skedde inom andra områden än samhällsvetenskapen.

I en artikel i *Söderhamns tidning* från augusti år 1882 skildras en bild av liköppning. Artikelrubriken lyder: ”Till svenska allmänheten!”⁸³ Innehållet riktar sig alltså till en bred publik. Artikeln beskriver egentligen tillvägagångssättet för likbränningen. Den skildrar hur det har pågått flera diskussioner gällande risken för att vara skendöd då man bränns, samt att likbränningen skulle göra det omöjligt att få en förövare fälld då bevisen går förlorade. Författaren till innehållet av artikeln skriver att det därför alltid ska ske en liköppning innan kroppen bränns, *om dödsorsaken är oklar*. Obduktionen går att koppla både till den kliniska obduktionen och den rättsmedicinska. En intressant aspekt att ta hänsyn till i undersökningen om obduktion och liköppningen är att förespråkare för likbränningen till synes normaliserar obduktionerna under 1880-talets början. I varje fall ur ett rättsmedicinskt och medicinskt perspektiv.

Artikeln lyfter även fram rädslan för att bli begravd skendöd. Hagberg skildrar hur det under 1700- och 1800-talen fanns en rädsla för att bli begravd skendöd. För att undvika att detta skulle ske, togs liket inte ut ur huset förrän tre timmar efter dödstillfället. En annan åtgärd var att lägga en kniv eller ett annat vasst föremål med i kistan, så att den skendöde kunde ta livet av sig om denna vaknade upp. I vissa fall skars även handleden upp på liket för att se om blodet hade levrat sig.⁸⁴ Denna handling går att koppla till obduktion. Att skära i den döda innebar att försäkra sig om att personen verkligen var död, men det gav även en möjlighet att se hur kroppen hade förändrats. Åhrén Snickare skriver om den religiösa aspekten och menar att det var en kränkning mot Gud att skära i människan.⁸⁵ Hagberg lyfter inte fram några religiösa aspekter utan menar att skärandet var en försäkran.

Under 1890-talets första del diskuterades obduktion och liköppning i samband med likbränningen med en viss förändring. År 1891 skriver *Norrbottnens Kuriren* en artikel som skildrar likbränningen. I denna framkommer det att regeringen ålagt att ”innan bränning får

⁸¹ Sundin, 27f.

⁸² Wisselgren, 255.

⁸³ Per Lindell, ”Till svenska allmänheten!”, *Söderhamns Tidning*, 1882-08-05.

⁸⁴ Hagberg, 145f.

⁸⁵ Åhrén Snickare, 67.

ske, skall medikolegal undersökning försiggå”.⁸⁶ Det skulle alltså utföras en rättsmedicinsk obduktion av den döda innan likbränningen skedde. Enligt artikeln görs det inte någon skillnad på om den döda har avlidit av oklara eller klara omständigheter. Den som ska brännas ska först obduceras. Den medikolegala besiktningen som ska utföras är till för att säkerställa att den döde verkligen är död och inte riskerar att vakna upp under bränningen. Som Åhrén Snickare har beskrivit var den rättsmedicinska obduktionen mer reglerad än de andra två typerna av obduktion, vilket kan vara en anledning till att det var denna som skulle utföras.

Längre ner i artikeln läses: ”blotta tanken på möjligheten af att bli lewande begrafwen borde mana till anslutning till föreningen, ty då intet lif får brännas förrän liköppning af läkare verkstälts [...]”.⁸⁷ Artikeln lyfter fram flera aspekter som bör tas hänsyn till i denna undersökning. Den skildrar att det fanns en rädsla för att bli begravd levande, vilket används som ett argument för att likbränning ska ske. Den beskriver även att *all* likbränning ska föregås av liköppning. Artikelförfattaren skriver att det fortfarande pågår en diskussion om huruvida likbränning ska ske eller inte, och därmed i förlängningen också om liköppning ska ske. Vi vet alltså inte om man motsatte sig det ena eller det andra, eller kanske båda. Men vi vet att *regeringen krävde att en liköppning skulle utföras, om en likbränning skulle ske*.

I en artikel från år 1895 i *Nerikes allehanda* beskrivs det hur den svenska likbränningsförening har haft ett möte där det framkommit att en ingenjör vid namn T. Algren hållit ett föredrag. I detta föredrag argumenterade Algren för att den *obligatoriska obduktionen* vid likbränning inte var mer nödvändig än vid en annan typ av begravning. Algren menar att en obduktion kan vara till nytta, men att den inte är en nödvändighet.⁸⁸

Algren förmedlar ingen tydlig föreställning om obduktion. Han beskriver att den kan vara till nytta, men i samband med likbränning är den ingen nödvändighet.

2.2.2 Neutrala föreställningar

Under 1890-talets första hälft sker det, som diagram 1 visar, en ökad användning av de utvalda termerna. Termen obduktion användes som mest år 1892. Vid ett flertal stickprov bland artiklarna under detta år har det visat sig att framför allt *två händelser* har kommit att spela roll för en ökad användning av denna term. Den ena händelsen var obduktionen av den franske baronen Reinachs lik, vilken syftade till att söka efter gift i den dödas kropp.⁸⁹ I

⁸⁶ ”Svenska likbränningsföreningen”, *Norbottens Kuriren*, 1891-04-10.

⁸⁷ ”Svenska likbränningsföreningen”, *Norbottens Kuriren*, 1891-04-10.

⁸⁸ D. N., ”Svenska likbränningsföreningen”, *Nerikes Allehanda*, 1895-05-08.

⁸⁹ ”Händelserna i Paris”, *Göteborgs Aftonblad*, 1892-12-29.

december år 1892 förmedlar flertalet tidningar om hur en professor och två läkare ska resa till Beauvais i Frankrike, för att obducera baron Reinachs lik.⁹⁰ Obduktionen som förväntas utföras är av en rättsmedicinsk karaktär. Mannen som ska obduceras tillhör det högre samhällsskiktet och tidningarna lägger inga värderingar vid det faktum att en baron ska obduceras.

Den andra händelsen, eller snarare företeelsen som utspelade sig under denna tidsperiod, var de ökade fosterfördrivningar som skedde med hjälp av fosforförgiftning. Denna typ av abortmetod var mer vanlig under 1800-talets slut. Hundratals kvinnor dog varje år under 1890-talet till följd av fosforförgiftning efter abortförsök.⁹¹ I dagstidningarna berör en stor del av artiklarna, som använder termen obduktion år 1892, hur kvinnan förlorat livet i ett försök till fosterfördrivning med hjälp av fosforförgiftning. I *Karlshamns Allehanda* skrivs det i april år 1892 om ett sådan fall:

En vid Hjortackegatan i Malmö boende hustru vid namn Petronella Eriksson, som sedan flera år tillbaka lefvat skild från sin man, hade i sistlidne november månad vändt sig till numera häktade barnmorskan Kristina Angelin för att anlita henne fosterfördrifning.[---]

Sedan man fått reda på att hustru Eriksson låtit behandla sig af Kristina Angelin, började man misstänka, att orsaken till hennes död kunnat vara den behandling hon undergått af nämnda Angelin; och t. f. stadsläkaren Kristiernson fick därför i uppdrag att verkställa obduktion å liket. Vid denna obduktion lär det hafva utrönt, att hustru Eriksson varit hafvande med ett mellan 2 och 5 månader gammalt foster, hvilket något före hennes död blifvit fördrifvet.⁹²

Kvinnan som avled var alltså en hustru. Hustruns samhällsklass avgjordes under 1800-talet av makens samhällsklass.⁹³ Att de levat separerade under en längre tid ändrade inte detta. Maken nämns inte i artikeln, samhällsklassen är därför okänd i detta fall.

Ärendet kopplades till rättsmedicinen. Barnmorskan som framkallade fosterfördrivningen dömdes för ”förgörande af foster m.m.”, något som hon fick åtta års straffarbete för, samt tio år vanfrejd.⁹⁴ Artikelförfattaren ger en saklig redogörelse av vad som har skett och det uttrycks inga värderingar i artikeln gällande obduktionen.

I november år 1887 skriver *Karlskrona Weckoblad* om hur järnvägsarbetaren Otto Göransson råkat ut för en olyckshändelse. En stor massa jord och sten hade rasat ner över honom. Göransson fördes till sjukhuset där han senare avled. Obduktionen av liket visade att

⁹⁰ ”Panama-saken”, *Post- Och Inrikes Tidningar*, 1892-12-02.

⁹¹ Forskning och framsteg, ”en annan aborthistoria”, 2008, <https://fof.se/tidning/2008/2/en-annan-aborthistoria>, hämtad: 2018-05-02.

⁹² ”Angelinska målen”, *Karlshamns Allehanda*, 1892-04-19.

⁹³ Sundin, 29.

⁹⁴ ”F. barnmorskan Angelin slutdömd”, *Karlshamns Allehanda*, 1892-11-22. Ne, ”vanfrejd”, ”förlust av medborgerligt förtroende”, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/vanfrejd>, hämtad: 2018-05-11.

Göransson fått bloduttömningar i hjärnan.⁹⁵ Den fyrtyotreåriga järnvägsarbetaren genomgick alltså en klinisk obduktion då dödsorsaken inte var självklar. Även denna obduktion beskrivs sakligt och neutralt och utan någon värdering. Tidningsartikeln lägger större vikt vid berättandet av händelsen än det faktum att den döda ska utsättas för en obduktion. Göransson var en järnvägsarbetare vilket gjorde att han tillhörde det lägre samhällsskiktet, men inte den grupp som lämnades över till anatomin enligt lagen.

Aftonbladet skildrar en händelse med dödlig utgång i juni år 1882. Båtsman Westbys nioåriga son hade som av en olyckshändelse fått ett slag i huvudet av bondsonen Per Hansson. Båtsmanssonen hade klagat på huvudvärk och avlidit dagen efter olyckan. Vid en medikolegal besiktning och liköppning visade det sig att slaget hade lett till att en blodutgjutning i hjärnan uppstått vilket resulterade i pojkens död.⁹⁶ Artikeln ger en saklig redogörelse av vad som har skett. Det var en medikolegal besiktning och liköppning som utfördes på liket. Pojken som blev obducerad var en båtsmansson, en person ur en lägre samhällsklass.⁹⁷ Det framkommer inte av artikeln hur den avlidna pojken anhöriga förhöll sig till att obduktionen skulle göras.

En annan rättsmedicinsk obduktion presenteras i *Jämtlandsposten* i december år 1891. Artikeln skildrar hur en hund kommit bärande med foten från ett manslik, som troddes tillhöra en norsk kringresande kvacksalvare. Artikeln avslutas med att en medikolegal besiktning av liket troligtvis kommer att genomföras.⁹⁸ Artikelförfattaren beskriver händelsen med inlevelse, medan den medikolegala besiktningen är mer av ett konstaterande. Personen som ska obduceras var en kringresande kvacksalvare, vilken inte hade någon hög status i samhället.

Tidningen *Arbetet* skildrar i november år 1892 en händelse som sannolikt rör sig om förgiftning. Den avlidnas samhällsklass skrivs inte ut i artikeln.

Själfmord? Vid den obduktion som af t. f. förste stadsläkaren M. Bohmansson i närvaro af medicine kandidaterna Kihlbom, Ljungdahl och Kullberg företagits å liket efter Selma Carolina Fogelström, har anledning förekommit misstänka förgiftning med fosfor; och hafva i anledning däraf delar af liket öfversändts till medicinalstyrelsen för undersökning af rättskemisten.⁹⁹

⁹⁵ "Olyckshändelse med dödlig utgång", *Karlskrona Weckoblad*, 1887-11-12.

⁹⁶ "Olyckshändelse med dödlig utgång", *Aftonbladet*, 1882-06-21.

⁹⁷ Sundin, 27f.

⁹⁸ "Med högra foten af en människa", *Jämtlandsposten*, 1891-12-21. SAOB, "kvacksalvare", "ofta om person som på oskickligt sätt söker att avhjälpa ngt missförhållande", http://www.saob.se/artikel/?unik=K_3133-0355.O28g&pz=3, hämtad: 2018-05-16.

⁹⁹ "Själfmord?", *Arbetet*, 1892-11-17.

I artikeln skrivs det att *delar av* Selma Carolina Fogelströms lik är skickade till Medicinalstyrelsen. Liket var alltså inte helt när det skickas iväg. Artikelförfattaren uttrycker inga värderingar gällande detta utan förmedlar endast det som har skett.

I *Trelleborgs tidningen* i augusti år 1899 skildras det hur en skeppare råkat ut för en olyckshändelse då han fallit av landgången efter att han hämtat en hund på ett fartyg. Hunden hittades simmande i havet, medan kroppen av den döda skepparen påträffades i vattnet med skador i huvudet. Artikelförfattaren skriver att en medikolegal besiktning är begärd, samt att det var en sorglig olyckshändelse.¹⁰⁰ Det har alltså begärts en rättsmedicinsk obduktion. Artikelförfattaren beskriver händelseförloppet samt vem skepparen lämnar efter sig. Den medikolegala besiktningen nämns i förbigående. Det uttrycks alltså inga värderingar gällande utförandet av denna. Skepparen tillhörde det lägre samhällsskiktet.

Denna undersökning utgår från tre olika typer av obduktioner som utfördes under den senare delen av 1800-talet – den kliniska, den anatomiska och den rättsmedicinska. Den kliniska och den rättsmedicinska hade, som tidigare har beskrivits, syftet att utröna en dödsorsak. Den kliniska hade även en koppling till den medicinska vetenskapen och den rättsmedicinska hade kopplingen till rättsskipning. Syftet med den anatomiska dissektionen var först och främst att utbilda läkare. Både Åhrén Snickare och Roach menar att allmänheten hade en större motvilja mot denna typ av obduktion. Enligt lagstiftningen var det avlidna fångar, fattiga och sinnessjuka som lämnades över till anatomin. I *Kristianstadsbladet* skildras i december 1880 ett fall av en anatomisk dissektion:

Sjelfmord. Drängen Johannes Persson å Rudebeck, i närheten af Helsingborg, har den 9 d:s på morgonen anträffats hängande död i ett afläget beläget s.k. wandringshus, dit han osedd begifwit sig. Anledningen till sjelfmordet är ej känd. Liket är affördt till anatomisalen i Lund.¹⁰¹

Drängen Johannes Persson både tillhörde de fattigaste i samhället och han var en självmördare. Enligt lagen lämnades båda dessa grupper över till anatomin. Tidningsartikeln förmedlar händelsen kort, koncist och utan värderingar. Likaså gäller det faktum att liket är fört till anatomisalen i Lund.

I september år 1887 skildrar *Dagens nyheter* en händelse som utspelar sig i Paris. Den avrättade mördaren Henri Pranzini hade blivit förd till anatomisalen för dissektion. Artikeln ger en saklig framställning av händelseförloppet både vid avrättningen och vad som sades i anatomisalen. Professorn som utförde dissektionen var imponerad av den avrättades

¹⁰⁰ "Drunknad skeppare", *Trelleborgstidningen*, 1899-08-07.

¹⁰¹ "Sjelfmord", *Kristianstadsbladet*, 1880-12-22.

kroppbyggnad, som var ovanligt proportionerlig. Han beskrev även att den döda hade väldigt vackra ben och fötter och att inga fel hittades på den döda. Enligt artikeln utbrast professorn under obduktionen: ”En mera oförderfvad konstitution får man sällan se!”¹⁰²

Det finns inget i artikeln som tyder på att dissektionen är frånstötande eller negativ. Obduktionen har en tydlig koppling till den anatomiska dissektionen då dödsorsaken är klar – den döda hade avrättats med giljotin. Att den avrättade var en mördare innebar att hans lik lämnades över till anatomerna. Professorn som utförde obduktionen var uppenbart imponerad av den dödas anatomi. Artikelförfattaren uttrycker inga värderingar gällande detta faktum utan presenterar vad som har sagts vid obduktionen.

De båda exemplen av anatomisk dissektion som har lyfts fram här skildrar händelserna utan värderingar. Personerna som har lämnats över till anatomin är skyldiga enligt lag att lämnas över – både i Sverige och i Frankrike. Detta har sannolikt påverkat framställningen i artikeln. Det är tydligt att det inte läggs någon vikt vid det som redan är självklart.

2.2.3 Negativa föreställningar

I mars år 1880 skriver tidningen *Kalmar* om hur den avlidna drängen Johan Aug. Mårtensson genomgått en medikolegal besiktning och liköppning. Obduktionen hade skett i Edestads kyrka utanför Ronneby. Artikelförfattaren skriver:

[...] är detta sant, så kan man snart vänta att få våra kyrkor upplåtna för hwilka förrättningar som helst. Huruvida detta är med gällande lag och kyrkans helgd överensstämmande, blir en annan fråga.¹⁰³

I artikeln ges det uttryck för att en obduktion utförd i en kyrka inte är lämplig.

Artikelförfattaren frågar sig om lagen och kyrkans helgd tillåter en sådan handling, men även om det som sägs ha skett verkligen är sant. Det är uppenbart att själva händelsen inte hör till det normala. Drängen Johan Aug. Mårtenssons lik genomgick en rättsmedicinsk obduktion. Artikeln ger ingen bild av att obduktionen av drängen var fel, det som är olämpligt är att den utfördes i en kyrka. Drängen tillhörde de fattiga i samhället och hade lämnats över till anatomin enligt lag om inte dödsorsaken varit oklar, vilket verkar vara fallet. Detta exempel visar inte en negativ föreställning om själva obduktionen, men den uttrycker en föreställning om att obduktionerna inte skulle utföras var som helst.

¹⁰² ”Pranzinis afrättning”, *Dagens nyheter*, 1887-09-05.

¹⁰³ M. n. U. ”Kyrkan anatomisal”, *Kalmar*, 1880-03-10.

I juli år 1887 beskrivs en anatomisk dissektion i *Nya Wexjöbladet*. I denna berättas det hur liket av självmördaren och torparen Svens Jönsson från Sjöbo tvingats att ligga i tre veckor, mitt i sommaren och i en öppen grav. Detta resulterade i att kistan och kroppen var täckt av likmaskar. Trots detta genomförde Medicinalstyrelsen obduktionen av liket då de slutligen framkom till platsen.¹⁰⁴ Artikeln lyfter fram flera aspekter som bör tas hänsyn till. Mannen som utsattes för en obduktion var en torpare. Torpare var inga självägande bönder, torpet fick de nyttja för arbetet de utförde till markägaren.¹⁰⁵ Torpare Jönsson tog dessutom livet av sig genom att dränka sig, vilket är en anledningen till att liket användes för anatomisk dissektion. Den behandling som torpare Jönssons döda kropp fick utstå vid tre veckors väntan på Medicinalstyrelsen, är ett tecken på att han inte besatt något större värde i samhället. Vad som är anmärkningsvärt med denna händelse är att lagstiftningen, enligt tidigare forskning, inte tillät att anatomin fick tillgång till avlidna kroppar under sommarmånaderna förrän år 1888. Alltså ett år efter det att händelsen utspelade sig. För att få tillgång till avlidna kroppar krävdes det att den döda kroppen inte förvarades längre än 48 timmar i en likkällare.¹⁰⁶ Tidningsartikeln förmedlar denna händelse med mer känsla än den tidigare anatomiska dissektionen av en självmördare. Rubriken till artikeln är ”Ohygglig obduktion”. Men det ohyggliga är inte att liket skulle obduceras, det som är ohyggligt är att läkaren tvingades att utföra obduktionen under dessa omständigheter.

Stockholms Dagblad skildrar i oktober år 1891 en händelse som utspelade sig i Wien. Diskussionen som hade uppkommit där handlade om judar och kristna, samt vilka som hamnade på dissektionsbordet. Antisemiter vid tidpunkten poängterade att de flesta läkare var judar men att liken som dissekerades var kristna. Judiska företrädare menade att deras tro innebar att kroppen begravdes direkt, medan kristna fattiga inte togs om hand av de sina och därför hamnade de på dissektionsbordet.¹⁰⁷ Artikeln ger en tydlig bild av motviljan mot den anatomiska dissektionen. Det var uppenbart inget som man önskade ”sina egna”.

I en artikel i tidningen *Kalmar* i januari år 1891 framkommer det hur olika föreställningar om obduktion kunde komma till uttryck. I artikeln berättas det hur greve Birger Mörner argumenterar i en uppsats i den danska tidningen *Politiken* för att Danmark, till skillnad från Sverige, är ett förlovat land där ”döden ikläder sig och får behålla en vackrare skrud”. Greve Mörner menar att läkarna i Sverige lägger det ena liket efter det andra under anatomernas

¹⁰⁴ ”Ohygglig obduktion”, *Nya Wexjöbladet*, 1887-07-29.

¹⁰⁵ NE, ”torp”, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/torp>, hämtad: 2018-04-11.

¹⁰⁶ Åhrén Snickare, 54.

¹⁰⁷ ”Judar och kristna i Österrikiska riksrådet”, *Stockholms Dagblad*, 1891-10-28.

knivar, där det sedan flås och stympas. Uppsatsen blir bemött av professor Seved Ribbing i tidningen *Lund*, där Ribbing menar att greve Mörner lägger fram vilseledande och oriktiga uppgifter. Professor Ribbing beskriver att en liköppning sker av tre olika anledningar och på två olika sätt. Den första kallar han patologiskt-anatomisk liköppning eller obduktion. Denna används ”för att utröna en dunkel dödsorsak”. Det är denna typ av obduktion som kallas klinisk obduktion i denna undersökning. Den andra typen av obduktion som han beskriver är den rättsmedicinska, vilken används för ”att fastställa begångna brott, mord, dråp, död genom andras vållande, död under misstänkta omständigheter, stundom äfwen självmord”. Dessa två former av liköppning sker på liknande vis, enligt professor Ribbing, men den rättsmedicinska är något mer utförlig. Åhrén Snickare menade att den kliniska obduktionen liknade den anatomiska dissektionen¹⁰⁸, inte den rättsmedicinska, vilket bekräftar att det inte är lätt att ge en klar definition av termerna. Den rättsmedicinska obduktionen, som Ribbing beskriver, utförs efter juridiska och administrativa myndigheters krav och *tar inte hänsyn till anhörigas böner och krav*. Det är rättvisan som står i fokus.

Den tredje obduktionen som lyftes fram i artikeln är den anatomiska dissektionen, vilken syftar till att utbilda blivande läkare. Enligt artikeln är det bara avrättade fästningsfångar och självmördare som lämnas över till anatomin.¹⁰⁹ Enligt lagen var det dock brottslingar, fattiga och sinnessjuka.¹¹⁰ Inte heller i detta avseende är det tydligt vilket som ska följas.

Mycket går att utläsa ur artikeln i *Kalmar* tidning. Uppsatsen som den artikelförfattaren skriver om indikerar att det fanns en motvilja mot obduktion, eller i varje fall en syn på att det *sker för många* obduktioner. Motviljan är också riktad mot en typ av obduktion – den anatomiska dissektionen, den typ av obduktion som både Roach och Åhrén Snickare menade var mer ogillad av allmänheten, än de andra obduktionerna. Artikeln ger även en bild av att den anatomiska dissektionen behöver försvaras mer än den kliniska och den rättsmedicinska. Professor Ribbing förklarar att den anatomiska dissektionen görs vid hans arbetsplats. Kanske är han van vid att behöva försvara sitt arbete och därför väljer att bemöta greve Mörners uppsats. Tilläggas bör att motståndet som tas upp i artikeln kommer från en greve, en person ur den högre samhällsklassen. Alltså en klass som inte lämnades över till anatomin enligt lagstiftningen, och som enligt Åhrén Snickare, borde se samhällsnyttan med obduktionerna på grund av högre samhällsklass och högre utbildningsnivå.¹¹¹

¹⁰⁸ Åhrén Snickare, 58.

¹⁰⁹ Sf. Ubl., ”Lagstadgad liköppning”, *Kalmar*, 1891-01-28.

¹¹⁰ Åhrén Snickare, 52.

¹¹¹ Åhrén Snickare, 65f.

En annan sak som är intressant med artikeln är även att professor Ribbing ger en bild av att det förekommer böner och krav från anhöriga gällande den rättsmedicinska obduktionen, men att dessa inte tas hänsyn till. Enligt honom verkar det alltså finnas ett motstånd även mot den rättsmedicinska obduktionen, något som bekräftar Åhrén Snickares beskrivning av synen på den rättsmedicinska obduktionen under 1800-talets slut.¹¹²

En vecka tidigare hade även *Kristianstadsbladet* skrivit om greve Mörners uppsats:

Den unge författaren Birger Mörner synes icke blott kunna skriva lyrisk poesi utan äfven härresande rövvarhistorier.

I sistnämnda literära riktning debuterar han i danska tidningen "Politiken" för i tisdags.

Han söker förklara hvarför så många svenskar resa till Köpenhamn för att där begå självmord. Och den unge mannen är icke i förlägenhet om svaret.

De svenska självmordskandidaterna resa till Köpenhamn för att taga språnget in i ett annat lif därför, att de vilja undgå ödet att efter döden blifva obducerade å en svensk anatomisal.

Ty enligt hr Mörner, är man här i landet bekajad af ett verkligt obduktionsraseri, och anatomisalarne mottaga lassvis af lik. Så här skrifer den unge mannen:

"Saken är, att i Sverige finnes en särskild lag, som bestämmer tillförseln af lik till de medicinska universiteten(!). Hela landet är indeladt i 3 distrikt (Norrländ delvis undantaget) och från dessa ställen skola lik af personer, som är döda antingen på allmänna sjukhus (!!), i fängelser, vid afrättningar eller – självmord, sändas till någon af anatomisalarne i Uppsala, Stockholm eller Lund, sändas dit utan nåd och barmhertighet, vare sig att man där behöfver lik eller ej (!)."

När den unge grefven sålunda jagat upp sin fantasi, generar han sig allt mindre för verklig fakta. Och han fortsätter:

"I höstas dog på sjukhuset i Lund en liten flicka. Hennes mor bad att få dotterns lik utlämnadt, men förgäfvdes. Hon stod i dagar utanför anatomisalen och bad kandidaterna, som gingo ut och in, att de åtminstone icke skulle skära i det döda barnets ansikte".

En mycket rörande historia, men den kunde verkligen varit bättre hopkommen.

Hr Mörner, som synes vara en fantasiens martyr, försmår icke att tro på gamla ammsagor. Han tager sålunda på fullt allvar de gamla historier, som finnas i svang om personer, som redan medan de lefvat, sålt sig till anatomisalarne. Och förf. målar gräsliga syner från dessa salar, där människolik ligga i källrarna i högar, den ena högen på den andra – nedsaltade.

Hu! Man kan bli riktigt rädd då man hör talas om sådana gräsligheter i vårt stilla land. Det finns bara en tröst i alltsammans, och det är, att det är ett stort svalg befast mellan den unge mannens härresande dikt och den svensk-prosaiska verkligheten.¹¹³

Författaren till artikeln är uppenbarligen inte överens med greve Mörners framställning av anatomin i Sverige. Vid tre tillfällen förstärker han denna uppfattning genom att sätta utropstecken efter Mörners påståenden. Det som artikelförfattaren opponerar sig mot är greve Mörners beskrivning av var liken lämnas, att lik som avlidit på allmänna sjukhus lämnas över och att lik lämnas till anatomin vare sig det finns ett behov av dem eller inte.

Greve Mörner skildrar i sin uppsats hur mamman till en liten flicka stått utanför anatomisalen och bönat och bett om att de inte skulle skära i flickans ansiktet. Detta kan tyda på att det fanns vissa saker som ansågs vara mer vanhelgande än andra.

¹¹² Åhrén Snickare, 64.

¹¹³ "Om hvartannat", *Kristianstadsbladet*, 1891-01-22.

Artikelförfattaren menar dock att denna historia är påhittad av den fantasifulla hr. Mörner och att den bygger på gamla skrönor.

Artikeln visar att det pågick en livlig diskussion om uppfattningen om anatomiska dissektioner i Sverige under slutet av 1800-talet. De båda artiklarna som behandlar greve Mörners uppsats skildrar alltså även två positiva föreställningar om obduktion och liköppning. Den första lyfts fram av professor Ribbing och den andra skildras av artikelförfattaren när han skriver om herr Mörners uppsats.

I april år 1896 skriver tidningen *Eskilstuna* om hur det har beslutats om lindrigare villkor för likbränningen. Artikeln beskriver att det har efterfrågats uteslutande av obduktioner vid likbränning. Enligt artikeln håller medicinalstyrelsen med överståthållarämbetet ifråga om att den medikolegala obduktionen inte behövs vid likbränning. Denna ska endast utföras om den har efterfrågats av polismyndigheten.¹¹⁴ Det fanns alltså en önskan om att den obligatoriska obduktionen skulle tas bort.

Det som hände från 1880-talet till mitten på 1890-talet var att likbränningen gick från att föregås av en rättsmedicinsk obduktion eller klinisk obduktion i de fall då det behövdes, till att *all* likbränning föregicks av obduktion, för att sedan endast föregås av en rättsmedicinsk obduktion i de fall som polisen efterfrågade det. Är det då möjligt att koppla de förändringar som skedde till en allmän motvilja mot obduktion under 1800-talets sista decennier? Det tyder i varje fall på att det fanns en motsättning mot att en obduktion skulle utföras på *alla* lik som skulle brännas. Huruvida detta rör sig om en allmän motvilja eller kanske en resursfråga svarar inte artiklarna på. Inte heller svarar de på vem som efterfrågade lindrigare villkor för likbränningen.

Åhrén Snickare skriver att den rättsmedicinska obduktionen borde ha varit mer accepterad än den obduktion som framför allt hade vetenskapens intresse: om en nära anhörig gått förlorad utan att dödsorsaken var klar, borde liköppningen accepteras för att få svar. Hon beskriver dock ett fall i Gävle år 1896, då en predikant vid namn Norberg stod anklagad för att ha mördat pigan Johanna Charlotta Lenström. ”Norberg själv hade ingenting emot en obduktion, han skulle själv gärna ha bevittnat obduktionen av Lennström om han haft möjlighet”¹¹⁵. De som motsatte sig obduktionen var den döda pigans systrar, vilka menade att en obduktion skulle störa den dödes frid.¹¹⁶ Fallet kom att beskrivas i de svenska dagstidningarna runt om i landet år 1896, samt ytterligare tre år framåt. Det var en utdragen

¹¹⁴ ”Lindrigare villkor för likbränning”, *Eskilstuna*, 1896-04-29.

¹¹⁵ Åhrén Snickare, 65.

¹¹⁶ Åhrén Snickare, 65.

rättsprocess som gick hela vägen till högsta domstolen. I tidningarna kom fallet att kallas det Norbergiska målet/dramat. En tidningsartikel i *Söderhamns tidning* år 1896 skildrar hur den allmänna åklagaren yrkar på att predikant Norberg ska omhäktas av flera skäl. Bland annat menade åklagaren att Norberg hade besökt den avlidnes systrar direkt efter dödsfallet och försökt att förhindra att en obduktion skulle verkställas. *Söderhamns tidning* skriver:

att han sökt förekomma obduktions verkställande, i det att han vid besök hos den dödas systrar, för samtal om ifrågasatt obduktion, först fram lämnat dödsattesten och ordnat om begravningen, innan han i förbigående omnämnt doktor Nylanders ansökan.¹¹⁷

Åklagaren menade alltså att det fanns anledning att tro att Norberg kunde ha påverkat systrarnas motvilja mot obduktion. Åhrén Snickare resonerar även, som tidigare har sagts, om att den skilda attityden till obduktion vid denna tidpunkt skulle kunna vara en klassfråga. Hon menar att Norberg, som tillhörde medelklassen, såg att obduktionen kunde vara till nytta.¹¹⁸ Hon resonerar även om att Norberg ville rentvå sig själv och därför efterfrågade obduktionen. Enligt tidningsartikeln framkommer det å andra sidan att åklagaren anklagar predikant Norberg för att ha påverkat systrarnas nekande till obduktion.

Det Norbergiska målet diskuterades i dagstidningarna som mest under år 1897. I flertalet av artiklarna skrivs det att målet är på väg upp i högsta domstolen, samt att ett utslag väntas. En artikel som berör behandlingen av den misstänkta predikant Norberg är *Göteborgs Aftonblad* i september år 1897.¹¹⁹ I artikeln betonas skillnaden mellan hur den anklagade predikant Norberg, som tillhör en högre samhällsklass och med en högre utbildningsgrad, behandlas bättre än en anklagad ur en lägre samhällsklass. Norberg fick enligt artikeln befinna sig i frihet under sin tid som anklagad, samt försvaras av en ”orädd jurist”. En anklagad för ett liknande brott och ur en lägre samhällsklass fick befinna sig i häktet, avskärmat från omvärlden och utan ett juridiskt biträde. Huruvida detta faktum kom att påverka domstolsbeslutet förtäljer dock inte historien, men det är en intressant faktor att reflektera över då domen står klar. I *Söderhamns tidning* delges det i juni år 1897 ett utlåtande från obducenten:

Här framträder sålunda en motsägelse mellan den tilltalades uppgifter och hvad som faktiskt vid tillfället måste hafva ägt rum. Förklaringen till denna bristande öfverensstämmelse kan man svårigen undgå att söka däruti, att en icke oväsentlig lucka föreligger i den tilltalades

¹¹⁷ ”Norbergiska dramat”, *Söderhamns tidning*, 1896-06-17.

¹¹⁸ Åhrén Snickare, 65.

¹¹⁹ ”Norbergiska målet”, *Göteborgs aftonblad*, 1897-09-04.

framställning af förloppet vid dödstillfället, att någon del af sanningen utan eller med afsikt blifvit undanhållen.¹²⁰

Obducenten är alltså övertygad om att Norberg har utelämnat detaljer i händelseförloppet, medvetet eller omedvetet.

I det material som har blivit läst för denna undersökning framkommer det inte om systrarna till den avlidna pigan Johanna Charlotta Lennström var emot den rättsmedicinska obduktionen eller inte. Det framkommer inte heller om Norberg motsatte sig en obduktion eller efterfrågade en. Vad som är tydligt är att fallet fortfarande väcker frågor som bör besvaras för att systrarnas motvilja mot rättsmedicinsk obduktion ska ses som trovärdig.

Hur avslutades då fallet? Högsta domstolen dömde som hovrätten hade gjort och predikant Norberg frikändes för mordet på pigan Johanna Charlotta Lennström i maj år 1898.¹²¹

2.2.4 Den typiska samhällsklassen bakom föreställningarna

En hypotes för denna undersökning var att vetenskapens och allmänhetens föreställningar om obduktion och liköppning inte var så olika varandra som tidigare har beskrivits. De föreställningar som har uttryckts i materialet har inte varit kopplade till en specifik samhällsgrupp. Vetenskapen har uttryckt föreställningar om obduktion och liköppning genom bland annat professor Ribbing. Det fanns en artikelförfattare som skrev om en obduktion utförd i kyrkan och som menade att detta var olämpligt. Två arbetande fäder ur en lägre samhällsklass uttryckte en önskan om obduktion av sina barn. Förespråkare till likbränningen uttryckte till en början en neutral hållning till obduktion.

Ekström och medförfattarna i *Den mediala vetenskapen* argumenterar för att det finns ett samband mellan vetenskapen, medierna och publikerna – ett ömsesidigt utbyte dem emellan.¹²² Wisselgren argumenterade för att det var publiken som formade samhällsvetenskapen under 1800-talets slut i lika stor utsträckning som samhällsvetenskapen formade publiken.¹²³

De samhällsklasser som har kommit till uttryck i denna undersökning tillhör både det lägre samhällsskiktet och det högre. Det finns alltså ingen typisk samhällsklass i materialet. Flest gånger har föreställningar om obduktion och liköppning framkommit genom artikelförfattarna. De flesta artiklar har redogjort för händelsen utan värderingar och det mesta

¹²⁰ ”Norbergiska målet”, *Söderhamns Tidning*, 1897-06-23.

¹²¹ ”Norbergiska målet”, *Arbetet*, 1898-05-18.

¹²² Ekström, 15.

¹²³ Wisselgren, 255.

tyder på att obduktionen har utförts utan motstånd. Detta tyder på att obduktioner och liköppning var normaliserat för en stor grupp vid denna tidpunkt.

2.3 Slutdiskussion

Undersökningen har genomförts utifrån både en kvantitativ och en kvalitativ metod. Diagrammen som har använts i undersökningen har visat i vilken utsträckning de utvalda termerna användes i dagstidningarna under de sista decennierna av 1800-talet. De har även indikerat att ämnen som rör den döda kroppen var aktuella under denna tidsperiod. Det är tydligt att det skedde en ökning av samtliga utvalda termer för undersökningen under tidsperioden. Användandet av termerna minskade sedan under 1800-talets sista år.

Syftet med undersökningen var att beskriva och analysera vanliga föreställningar om obduktion och liköppning som uttrycktes i 1800-talets dagstidningar. Avsikten var även att pröva tidigare forskning som menade att det fanns en utbredd motvilja mot *all* form av obduktion och liköppning under 1800-talets sista decennier. Ett övergripande syfte var att se hur den allmänna föreställningen om obduktion och liköppning förhöll sig till vetenskapens föreställningar om desamma. Frågor som ställdes för undersökning var:

- Vilka vanliga föreställningar om obduktion och liköppning uttrycktes i dagstidningarna under 1880-talets två sista decennier?
 - Är föreställningen positiv/neutral/negativ mot de olika typerna av obduktion och liköppning? Vad är motivet till föreställningen?
 - Vem uttryckte föreställningen?
 - Går det att koppla föreställningen till en samhällsklass?

Genom de artiklar som har studerats har det framkommit att de flesta föreställningar gällande obduktion och liköppning varken var av positiv eller negativ karaktär. Till största del har föreställningarna om obduktion och liköppning uttryckts utan några som helst värderingar.

Vid ett par tillfällen har positiva föreställningar uttryckts då fäder till bortgångna barn har efterfrågat en obduktion. I de båda fallen har det rört sig om personer ur ett lägre samhällsskikt – det vill säga arbetare. Detta var ingen grupp som lämnades över till anatomin enligt lagen. Men det var heller ingen bildad grupp, något som idéhistorikern Eva Åhrén Snickare menat kunde ligga till grund för motviljan mot obduktion. I det ena fallet rörde det sig om en pappa vars dotter avlidit på grund av sjukdom. Pappan kom att använda

obduktionen av dottern som ett verktyg för att komma åt vetenskapen – för att få upprättelse. Pappan hade sökt läkarvård till dottern men inte fått någon sådan. Detta fall indikerar att även den obildade klassen var medveten om att obduktioner kunde vara till nytta.

En fråga som kom att bli aktuell i dagstidningarna under 1800-talets sista decennier var införandet av likbränningarna. Likbränningsfrågan, som den kom att kallas i dagstidningarna, lyfte även fram föreställningar om obduktion och liköppning. Förespråkare för likbränningarna efterfrågade att en obduktion och liköppning skulle göras innan likbränning skulle ske för att försäkra sig om att den döde verkligen var död innan bränningen. Förespråkare för likbränningen normaliserade alltså till stor del liköppningarna under denna tidpunkt.

Likbränningsfrågan har även gett en bild av hur den döda kroppen förväntades hanteras utifrån ett religiöst perspektiv. Det har visat sig att det fanns oenigheter inom den teologiska sfären huruvida likbränningen stred mot kyrkan eller inte. Teologen och professorn Myrberg vid Uppsala Domkapitel menade att kroppen inte behövde vara hel då den begravdes. Kroppen skulle ändå förbrännas i jorden, om än med en långsammare process.

Tidigare forskning har haft delade uppfattningar om vilken roll de religiösa aspekterna har spelat gällande motviljan mot liköppning. Åhrén Snickare skriver om hur de religiösa aspekterna kom att påverka motviljan mot liköppning. Att skära i den dödas kropp innebar en kränkning av Gud. Folklivsforskaren Louise Hagberg skildrar å andra sidan en bild av att de religiösa aspekterna vid denna tidpunkt inte spelade någon större roll i detta avseende. I materialet som har studerats för denna undersökning har de religiösa aspekterna inte lyfts fram i någon större utsträckning.

Undersökningen har förhållit sig till tre olika typer av obduktioner som utfördes vid denna tidpunkt. Både den amerikanska journalisten Mary Roach och Åhrén Snickare har menat att motviljan mot obduktion och liköppning till största del var riktad mot *en* typ av obduktion – den *anatomiska dissektionen*. Den anatomiska dissektionen hade som främsta syfte att utbilda läkare. Vid denna tidpunkt var det inte alla i samhället som lämnades över till anatomin enligt lagen – endast brottslingar, fattiga och sinnessjuka. En tydlig uttryckt motvilja mot just den anatomiska dissektionen var när en greve argumenterade för att det utfördes för många anatomiska dissektioner i Sverige. Han jämförde med Danmark som han ansåg hade en bättre hållning till detta. Greven själv tillhörde alltså inte en samhällsklass som enligt lagen lämnades över till anatomin. Greven menade att de blivande svenska självmördarna reste över till Danmark för att begå självmord, av den enda anledningen att de skulle få slippa läggas under de svenska anatomernas knivar.

Det gick även att spåra en motvilja utomlands mot anatomisk dissektion. Flera dagstidningar skrev om hur det hade förts en diskussion i Wien gällande vem som hamnade på dissektionsbordet – judar eller kristna. Det var tydligt att dissektionen inte var något som man önskade ”sina egna”.

De andra artiklarna i undersökningen, som skildrar anatomiska dissektioner, har snarare gett en bild av att det som är självklart inte värderas. Lagstiftningen beskrev vem som skulle lämnas över till anatomin, och då lagstiftningen har följts värderats inte händelsen av artikelförfattaren. Å andra sidan så har det rört sig om brottslingar i de exempel som har lyfts fram här, det vill säga mördare eller självmördare. Kanske hade det uttryckts andra föreställningar om personen som lämnats över till anatomin kom från fattighuset, var diagnostiserad som sinnessjuk eller var ett oäkta barn.

De termer som har följts i undersökningen har till största del gått att koppla till Åhrén Snickares beskrivning av de olika typerna av obduktioner. I vissa fall har det inte varit lika självklara gränsdragningar, vilket inte har gjort det möjligt att koppla obduktionen till en specifik typ. Svårigheten med gränsdragningen har framför allt gällt den mellan den kliniska obduktionen och den rättsmedicinska obduktionen. Båda obduktionerna utfördes när dödsorsaken var oklar.

Även lagstiftningen har beskrivits olika vid ett par tillfällen. En artikel från 1800-talet förmedlar att avlidna fångar och självmördare lämnades över till anatomin, medan tidigare forskning skriver hur avlidna fångar, fattiga och sinnessjuka lämnades över till anatomin. De fattiga och sinnessjuka nämndes alltså inte i artikeln från 1800-talet. Undersökningen har inte kunnat visa vilken fakta som bör följas i detta avseende.

En negativ föreställning om obduktion och liköppning som framkom i materialet var när en artikelförfattare beskrev sin motvilja mot att en obduktion hade genomförts i en kyrka. Artikelförfattaren uttrycker alltså egentligen ingen motvilja mot själva obduktionen av den avlidna drängen, motviljan bestod i att obduktionen hade blivit utförd just i en kyrka.

En annan sorts motvilja som uttrycktes i materialet var en som hörde samman med likbränningsfrågan. Genom likbränningsfrågan framkom det att det hade skett en del förändringar gällande liköppning i samband med likbränningen. Till en början utfördes en obduktion vid likbränning när *dödsorsaken var oklar*. Detta kom senare att ändras till att *all* likbränning skulle föregås av en obduktion och liköppning. Under mitten av 1890-talet visade det sig att det hade efterfrågats lindrigare former av likbränning. Lindringen bestod i att minska obduktionernas utförande. Detta tyder på att det fanns en motvilja mot att obduktioner skulle utföras på *alla* lik som skulle brännas. Det som inte blir tydligt genom artiklarna som

har blivit lästa är *vem* som uttryckte denna motvilja. Det går därför inte veta om det rör sig om en allmän motvilja, en resursfråga eller någon annan orsak.

Tidigare forskning har alltså menat att det kan vara möjligt att koppla motviljan mot obduktion och liköppning till en lägre och obildad samhällsklass. Ett argument för detta är att den bildade klassen bättre skulle förstå nyttan med obduktionerna. Detta har inte materialet för denna undersökning kunnat bekräfta. Tvärtom har det varit den högre, bildade samhällsklassen som har uttryckt motviljan som har gått att spåra i materialet, och en lägre, utbildad samhällsklass som har uttryckt en önskan av obduktion av sina anhöriga. Idé- och lärdomshistorikern Anders Ekström och sociologen Per Wisselgren menar att det finns ett ömsesidigt utbyte mellan vetenskaperna, medierna och publikerna. I den här undersökningen har föreställningarna gällande obduktion inte tillhört en specifik grupp i samhället. Alla de tre grupperna som Ekström och Wisselgren lyfter fram finns representerade i artiklarna och bakom föreställningarna om obduktion och liköppning.

Mycket har gått att tyda ur 1800-talets dagstidningar. Den generella slutsatsen är att det går att spåra en viss motvilja mot obduktion och liköppning under 1800-talets sista decennier, men att den varken är utbredd eller allmän. Artiklarna redogör till största del för vad som har skett och utan att värdera det faktum att en obduktion har gjorts eller kommer att göras, vare sig den utförs på en person ur en högre eller lägre samhällsklass och oberoende av vilken obduktion som utförs.

Den allmänna föreställningen som framkommer i detta material är alltså att det rådde en neutral inställning mot obduktioner och liköppning under 1800-talets två sista decennier. Men en vidare undersökning av likbränningsfrågan skulle sannolikt kunna ge en bild av *vem* som efterfrågade lindrigare former av likbränning i form av uteslutande av obduktioner.

Professor Seved Ribbing menade även att det fanns böner från anhöriga gällande den rättsmedicinska obduktionen, men att dessa inte togs hänsyn till. Enligt honom fanns det alltså en motvilja mot denna typ av obduktion. Det rättsmedicinska fallet som togs upp som exempel i denna undersökning behöver en vidare studie för att motviljan som sägs finnas i detta fall ska ses som trovärdig.

3. Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Ekström Anders, *Den mediala vetenskapen* (Nya Doxa, Nora 2004)

Gustavsson Karl Erik, Rydén Per (red.), *Den svenska pressens historia II: Åren då allting hände (1830-1897)* (Ekerlids, Stockholm 2001)

Hadenius Stig och Weibull Lennart, *Massmedier: En bok om press, radio och TV*, åttonde upplagan (Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2005)

Hagberg Louise, *När döden gästar: Svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning* (Ersatz, Stockholm 2016)

Jarlbrink Johan, ”Telegrafan på distans: Ett digitalt metodexperiment”, *Scandia*, nr 1, 2018

Johannesson Eric, ”Med det nya på väg (1858–1880)”, i: Karl Erik Gustavsson och Per Rydén (red.) *Den svenska pressens historia II: Åren då allting hände (1830-1897)* (Ekerlids förlag, Stockholm 2001)

Jordanova Ludmilla, *History in practice* (Hodder Arnold, London 2006)

Roach Mary, *Kroppens sällsamma liv efter döden* (Norstedt, Stockholm 2004)

Skovdahl Bernt, ”Idéhistoria och källkritik”, i: Lennart Olausson (red.) *Idéhistoriens egenheter: Teori- och metodproblem inom idéhistoria* (Symposion, Stockholm/Stehag 1994)

Sundin Jan, *För Gud, staten och folket: Brott och rättskipning i Sverige 1600-1840* (A.-B. Nordiska Bokhandelns Förlag, Stockholm 1992)

Wisselgren Per, ”’Ett talrikt (företrädesvis kvinnligt) auditorium’: Maxim Kovalevsky och samhällsvetenskapens publik”, i: Anders Ekström (red.) *Den mediala vetenskapen* (Nya Doxa, Nora 2004)

Åhrén Snickare Eva, *Döden, kroppen och moderniteten* (Carlsson, Stockholm 2002)

Tidningsartiklar, Svenska dagstidningar, <https://tidningar.kb.se/>

Aftonbladet

”Internationellt svampkännaremöte”, *Aftonbladet*, 1880-03-05

”Olyckshändelse med dödlig utgång”, *Aftonbladet*, 1882-06-21

Arbetet

”Norbergiska målet”, *Arbetet*, 1898-05-18

”Om skendöd”, *Arbetet*, 1897-01-22

”Själfmord?”, *Arbetet*, 1892-11-17

Dagens nyheter

”Frikänd efter sju års fängelse”, *Dagens Nyheter*, 1896-10-30

”Första gången på obduktionsförrättning”, *Dagens Nyheter*, 1897-03-12

”Pranzinis afrättning”, *Dagens nyheter*, 1887-09-05

Eskilstuna

”Lindrigare vilkor för likbränning”, *Eskilstuna*, 1896-04-29

Göteborgs Aftonblad

”Händelserna i Paris”, *Göteborgs Aftonblad*, 1892-12-29

”Norbergiska målet”, *Göteborgs aftonblad*, 1897-09-04

Göteborgs Handels- Och Sjöfartstidning

”Likbränningsfrågan”, *Göteborgs Handels- Och Sjöfartstidning*, 1888-02-06

”Likbränningsfrågan i Danmark”, *Göteborgs Handels- Och Sjöfartstidning*, 1883-09-26

”Likbränningsfrågan i det engelska parlamentet”, *Göteborgs Handels- Och Sjöfartstidning*, 1884-05-07

”Stockholmslif”, *Göteborgs Handels- Och Sjöfartstidning*, 1887-10-24

Jämtlandsposten

”Ett barnlik, som ej får griftas”, *Jämtlandsposten*, 1899-11-17

”Lifsfarliga leksaker”, *Jämtlandsposten*, 1890-02-10

”Med högra foten af en människa”, *Jämtlandsposten*, 1891-12-21

Kalmar

M. n. U. ”Kyrkan anatomisal”, *Kalmar*, 1880-03-10

Sf. Ubl., ”Lagstadgad liköppning”, *Kalmar*, 1891-01-28

Karlshamns Allehanda

”Angelinska målen”, *Karlshamns Allehanda*, 1892-04-19

”F. barnmorskan Angelin slutdömd”, *Karlshamns Allehanda*, 1892-11-22

Karlskrona Weckoblad

”Anmälan om likbränning”, *Karlskrona Weckoblad*, 1891-03-03

”Olyckshändelse med dödlig utgång”, *Karlskrona Weckoblad*, 1887-11-12

Kristianstadsbladet

”Om hvartannat”, *Kristianstadsbladet*, 1891-01-22

”Sjelfmord”, *Kristianstadsbladet*, 1880-12-22

Malmö Allehanda

”En ny läkareskandal”, *Malmö Allehanda*, 1890-02-11

Nerikes Allehanda

D. N., ”Svenska likbränningsföreningen”, *Nerikes Allehanda*, 1895-05-08

Norrbottens Kuriren

”Swenska likbränningsföreningen”, *Norrbottens Kuriren*, 1891-04-10

Nya Wexjöbladet

”Ohygglig obduktion”, *Nya Wexjöbladet*, 1887-07-29

Post- och Inrikes Tidningar

”Panama-saken”, *Post- Och Inrikes Tidningar*, 1892-12-02

Stockholms Dagblad

”Judar och kristna i Österrikiska riksrådet”, *Stockholms Dagblad*, 1891-10-28

Söderhamns tidning

G. P., ”Länets hästförsäkringsbolag”, *Söderhamns tidning*, 1886-09-20

”I likbränningsfrågan”, *Söderhamns tidning*, 1888-02-11

”Kattpest”, *Söderhamns tidning*, 1888-11-26

”Norbergiska dramat”, *Söderhamns tidning*, 1896-06-17

”Norbergiska målet”, *Söderhamns Tidning*, 1897-06-23

Per Lindell, ”Till svenska allmänheten!”, *Söderhamns Tidning*, 1882-08-05

Trelleborgstidningen

”Drunknad skeppare”, *Trelleborgstidningen*, 1899-08-07

Digitala källor

Forskning och framsteg, ”en annan aborthistoria”, 2008, <https://fof.se/tidning/2008/2/en-annan-aborthistoria> , hämtad: 2018-05-02

Medicinsk ordbok, ”autopsi”, <http://medicinskordbok.se/component/content/article/9-b/50841-autopsi>, hämtad: 2018-04-30

Medicinsk ordbok, ”mediko-legal”, <http://medicinskordbok.se/component/content/article/9-b/54675-mediko-legal>, hämtad: 2018-04-27

NE, ”OCR”, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/ocr>, hämtad: 2018-04-16

NE, ”provinsialläkare”, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/provinsiall%C3%A4kare>, hämtad: 2018-03-28

NE, ”torp”, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/torp>, hämtad: 2018-04-11

NE, ”vanfrejd”, ”förlust av medborgerligt förtroende”, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/vanfrejd>, hämtad: 2018-05-11

Svenska akademiens ordbok, SAOB, ”grundläggariarbetare”, https://www.saob.se/artikel/?seek=grundl%C3%A4ggeriarbetare&pz=2#U_G889_176578, hämtad: 2018-04-16

Svenska akademiens ordbok, SAOB, ”kvacksalvare”, http://www.saob.se/artikel/?unik=K_3133-0355.O28g&pz=3, hämtad: 2018-05-16

Svenska dagstidningar, ”autopsi”, <https://tidningar.kb.se/?q=autopsi&from=1880-01-01&to=1900-12-31>, hämtad: 2018-05-16

Svenska dagstidningar, ”likbränning”, <https://tidningar.kb.se/?q=likbr%C3%A4nning&from=1880-01-01&to=1899-12-31>, hämtad: 2018-04-17

Svenska dagstidningar, ”likbränning”, <https://tidningar.kb.se/?q=likbr%C3%A4nning&from=1880-08-24&to=1901-01-10>, hämtad: 2018-05-14

Svenska dagstidningar, ”liköppning”, <https://tidningar.kb.se/?q=lik%C3%B6ppning&from=1880-01-01&to=1899-12-31>, hämtad: 2018-03-28

Svenska dagstidningar, ”kremering”, <https://tidningar.kb.se/?q=kremering>, hämtad: 2018-05-21

Svenska dagstidningar, ”medikolegal”, <https://tidningar.kb.se/?q=medikolegal&from=1870-01-01&to=1900-12-31>, hämtad: 2018-05-29

Svenska dagstidningar, ”obduktion”, <https://tidningar.kb.se/?q=obduktion&from=1880-01-01&to=1899-12-31>, hämtad: 2018-03-28

Svenska dagstidningar, ”obduktion”, <https://tidningar.kb.se/?q=obduktion&from=1800-12-27&to=1901-01-03>, hämtad: 2018-05-02

Svenska dagstidningar, ”obduktion”, <https://tidningar.kb.se/?q=obduktion&from=1880-01-01&to=1900-12-31>, hämtad: 2018-05-16

UR, ”dödens historia”, <http://urskola.se/Produkter/179430-En-rolig-historia-Dodens-historia>, hämtad: 2018-03-14

4. Bilagor – diagram som visar tidningarnas användande av de utvalda termerna i undersökningen

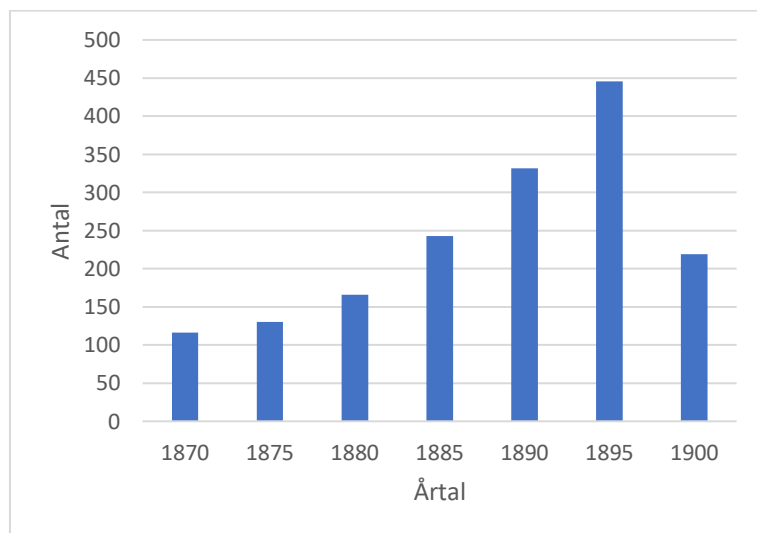

Diagram 2. Användandet av termen obduktion i dagstidningarna 1870-1900. (Svenska dagstidningar, www.tidningar.kb.se).

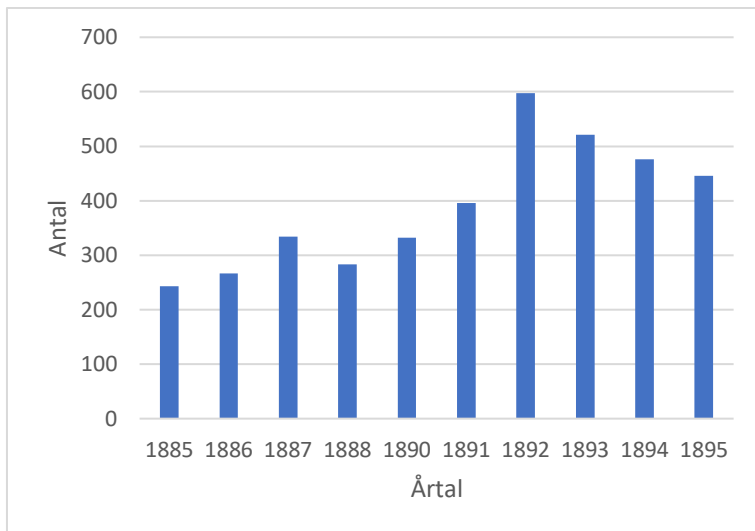

Diagram 3. Användandet av termen *obduktion* i dagstidningarna 1885-1895. (Svenska dagstidningar, www.tidningar.kb.se).

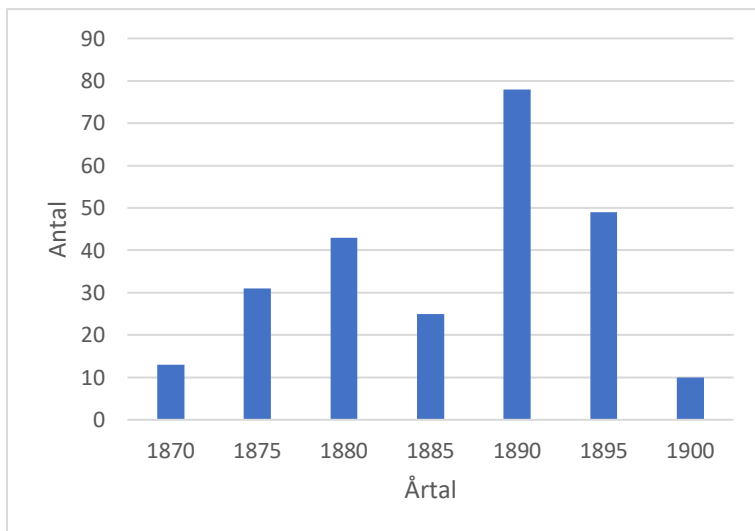

Diagram 4. Användandet av termen *liköppning* i dagstidningarna 1870-1900. (Svenska dagstidningar, www.tidningar.kb.se).

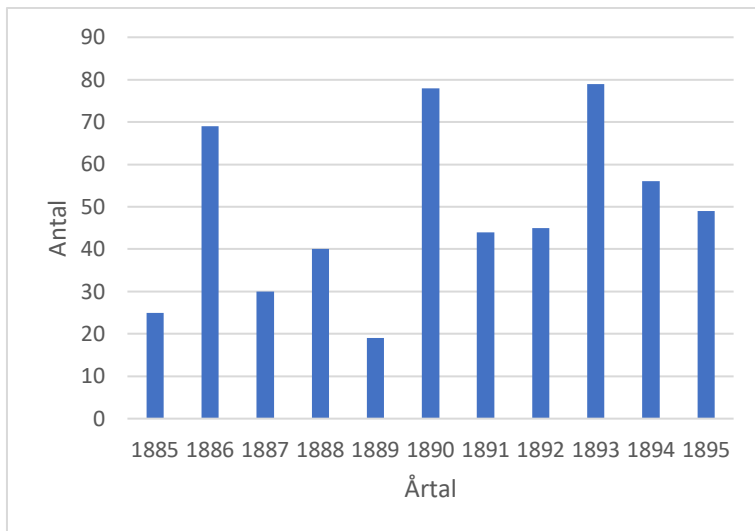

Diagram 5. Användandet av termen *liköppning* i dagstidningarna 1885-1895. (Svenska dagstidningar, www.tidningar.kb.se)

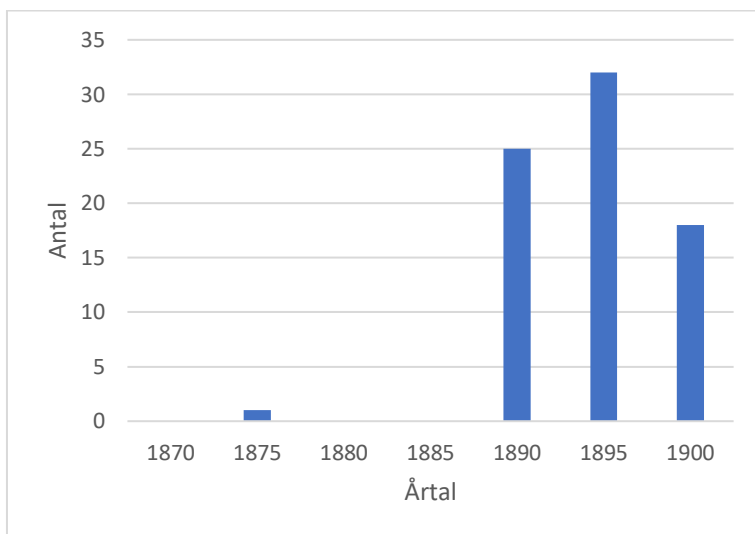

Diagram 6. Användandet av termen *medikolegal besiktning* i dagstidningarna 1870-1900. (Svenska dagstidningar, www.tidningar.kb.se).

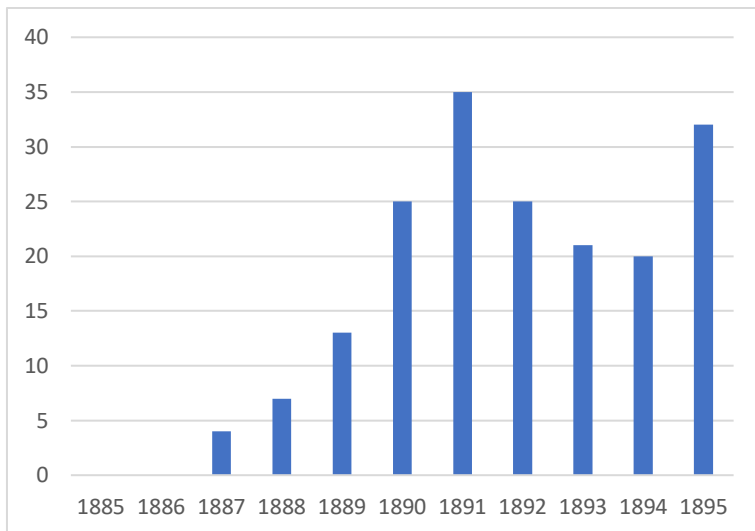

Diagram 7. Användandet av termen *medikolegal besiktning* 1885-1895. (Svenska dagstidningar, www.tidningar.kb.se).

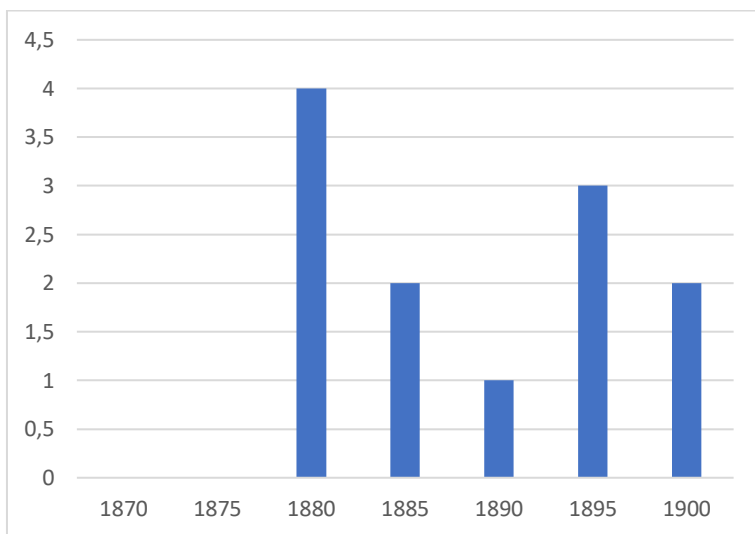

Diagram 8. Användandet av termen *autopsi* 1870-1900. (Svenska dagstidningar, www.tidningar.kb.se).

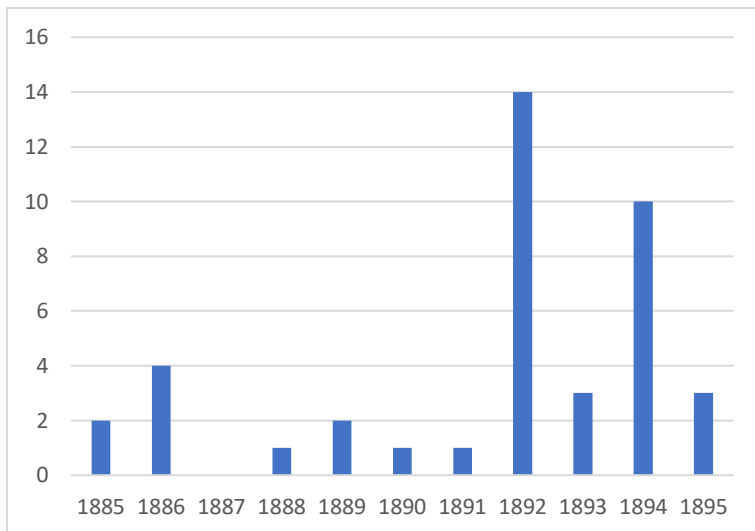

Diagram 9. Användandet av termen *autopsi* 1885-1895. (Svenska dagstidningar, www.tidningar.kb.se).

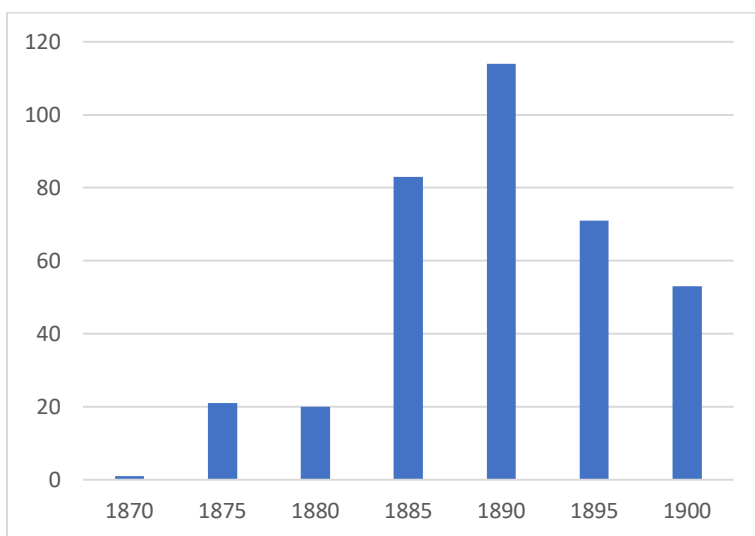

Diagram 10. Användandet av termen *likbränning* 1870-1900. (Svenska dagstidningar, www.tidningar.kb.se).

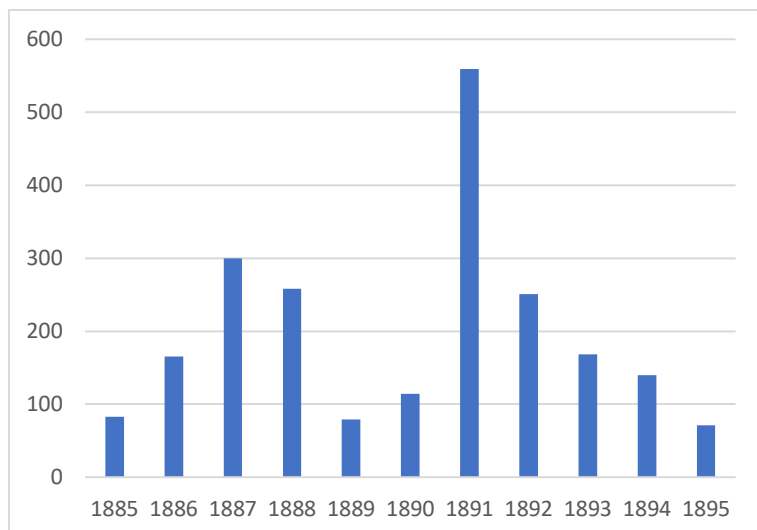

Diagram 11. Användandet av termen *likbränning* 1885-1895. (Svenska dagstidningar, tidningar.kb.se).